

Windesheim

PRAKTIJKBOEK

DEUREN OPENEN NAAR
ZIN IN JEUGDZORG

Ruth Hessel - Gert Jan Slump - Thijs Tromp - Ans Vrerink - André Mulder (eindredactie)

Praktijkboek geschreven op basis van
Het RAAK-Publiek onderzoeksproject
Zin in Jeugdzorg
Lectoraat Theologie en
Levensbeschouwing
In samenwerking met het consortium
Zin in Jeugdzorg
Hogeschool Windesheim
Zwolle, november 2013

Inhoudsopgave

1. Inleiding- Deuren open naar zingeving.....	3
1.1 Wat kun je met dit boekje doen?.....	6
1.2 Inhoud.....	9
2. Visie op zingeving.....	11
2.1 Alledaagse zingeving.....	11
2.2 Existentiele zingeving.....	14
2.3 Levensbeschouwelijke zingeving.....	19
2.4 Speelruimte van zin	23
3. Hulpmiddelen voor het leren omgaan met zingeving	26
3.1 Het formuleren van leervragen rond zingeving.....	27
3.2 De bloem van vitale jeugdzorg – kernbegrippen.....	34
3.3 De triggerlist.....	45
3.4 De levografie of levensbeschouwelijke biografie.....	50
3.5 Werken met beelden	56
3.6 Werken met casuïstiek	59
3.7 Waardengerichte reflectie	62
3.8 Werk maken van zingeving	68
4. De competentie Communicatie over zingeving	76

1. Inleiding - Deuren openen naar zingeving

De jeugdzorg bevindt zich in een periode van grote veranderingen. Het doel blijft overeind, namelijk goede zorg voor jeugdigen die dat nodig hebben. De middelen waarmee we jeugdzorg realiseren moeten echter beter en efficiënter worden ingezet. Veel schotten verdwijnen. Het zijn jaren die worden gekenmerkt door transities en kantelingen. De opgave blijft, en de individuele betrokkenheid van jou als jeugdzorgwerker op cliënten, collega's, ouders en verzorgers blijft ook.

Dit boekje biedt visie en praktische handreikingen om gemotiveerd met die individuele opgave, maar daarmee ook met de gezamenlijke opgave binnen de jeugdzorg, met zin aan de slag te gaan.¹ Het maakt zingeving tastbaar en praktisch. Het zet zingeving in het hart van de jeugdzorg: als een opgave en uitdaging die ertoe doet en bijdraagt aan goede jeugdzorg. Terwijl er in deze jaren een grote structuurwijziging plaatsvindt ben je als jeugdzorgwerker, pleegouder of gezinshuisouder dagelijks druk bezig jongeren een beter bestaan te geven en ze te begeleiden tot zelfstandigheid. In je werk word je geconfronteerd met steeds complexere hulpverleningsproblematiek, strengere regelgeving, protocollering en verantwoordingsplicht. Jongeren hebben vaak al zeer vroeg in hun leven diep ingrijpende ervaringen opgedaan. In een andere dan de oorspronkelijke thuisomgeving, omringd door andere verzorgers dan hun biologische ouders en andere jongeren dan

---

¹ Eerder verscheen in het kader van Zin in Jeugdzorg het boek *Bewegen in Bevlogenheid. Inspiratieboek Zin in Jeugdzorg*, G.J. Slump, S. Mudde & J. Santbergen (samenst. en red.), 2013 Het is een boek geworden waarin voor en door jeugdzorgwerkers waarin zin in je werk, drijfveren, passie en inspiratie aan de orde komen. Het inspiratieboek is te bestellen bij de Stichting Kinderperspectief in Zwolle, info@kinderperspectief.nl.

hun broers en zussen, proberen ze hun leven op te bouwen. Ze ontwikkelen zelfvertrouwen, zo goed en zo kwaad als dat gaat. In het alledaagse bestaan proberen ze zich prettig te voelen, zich te ontplooien en verbintenissen aan te gaan met andere jongeren in vriendschappen en netwerken. Ze proberen zin te beleven in het alledaagse leven.

Het feit dat ze niet thuis wonen roept bij jongeren indringende vragen op: 'waarom woon ik hier en niet thuis?' of 'waarom moet mij dit overkomen?' 'hoe ziet mijn toekomst eruit?' In alle hectiek van de dagelijkse begeleiding komt het er niet altijd van om deze vragen van jongeren te horen. Jongeren spreken hun angsten, twijfels en verlangens vaak ook niet letterlijk uit.

In dit boekje staat zingeving in de jeugdzorg centraal. De kerngedachte is dat aandacht voor zingeving van jongeren kan bijdragen aan goede, efficiënte en cliëntgerichte jeugdzorg. Methodisch werken en zorgvuldige rapportage zijn belangrijk. Het gaat echter uiteindelijk om de kwaliteit van de relatie met de jongere. Daarvoor ben je in de jeugdhulpverlening gaan werken. Zinnige zorg is relationele zorg.

Jongeren groeien in en door betekenisvolle relaties. In de relatie van ouders en kinderen krijgen jongeren naast basiszorg als eten, onderdak en kleding ook opvoeding, emotionele en morele steun en begeleiding in het ontwikkelen van normen, gebruiken, waarden en zingeving. Soms staat deze basiszorg onder druk en komen jeugdzorgwerkers in beeld. Er is dan sprake van een afgeleide, aanvullende of soms ook tijdelijk vervangende vorm van zorg. Waarden die de zorg van ouders kenmerken, zoals aandacht, vertrouwen, erkenning, wederkerigheid en compassie kunnen in het werk van jeugdzorgwerkers overeind blijven, ook al is dat niet altijd en zonder meer vanzelfsprekend. In onze maatschappelijke context formaliseert de zorg namelijk en daarmee komen de betekenisvolle relatie en vormen van aandacht die aansluiten bij jongeren en gericht zijn op zingeving

onder druk te staan. Een jeugdzorgwerker zegt bijvoorbeeld: *'Mijn rol en taak is allang niet meer met de theepot jongeren opwachten om als ze uit school komen het leven doornemen. We moeten voortdurend aan de jongeren vragen: 'wat zijn je doelen, wat ga je doen? Alles wat die jongere doet moeten we in een schema vatten. Alles moet goed gelegitimeerd worden. Alles moeten we verantwoorden'.*

De kunst voor jeugdzorgwerkers is om als professional binnen deze weerbarstige juridische en organisatorische context aan te sluiten bij waar de jongere zit, en bij de taal waarin hij of zij zich uit. Vitale zorg is niet alleen maar behandelen en gedrag reguleren, maar is vooral ook luisteren naar het verhaal van de jongere. Daarvoor heb je dan wel tijd, rust, ruimte, creativiteit en sensitiviteit nodig. Werken aan zingeving loont echter: het maakt je werk leuker, geeft diepgang aan je werk en geeft jongeren nog meer het gevoel gezien en erkend te worden. Dit boekje wil een ondersteuning zijn bij het vormgeven aan werken met zin vanuit een eigen visie. Zingeving is niet zweverig; zingeving heeft de basis in het gewone leven van ipods en vuile sokken. Het lectoraat 'Theologie en Levensbeschouwing' van Hogeschool Windesheim heeft in 2011-2013 een onderzoek gedaan naar zingeving in de Jeugdzorg in het project 'Zin in Jeugdzorg'. Samen met studenten en professionals uit instellingen en gezinshuizen hebben de onderzoekers de praktijk geobserveerd en instrumenten ontwikkeld om de aandacht voor zingeving in de jeugdzorg concreet vorm te geven. In dit werkboek vind je het resultaat in de vorm van visie en instrumenten om met zingeving aan de slag te gaan.

We danken de deelnemers aan de lerende gemeenschappen, respectievelijk uit de residentiële jeugdzorg uit gezinshuizen en

de pleegzorg.² Zij hebben de instrumenten ontwikkeld, gebruikt, getest en verbeterd. Hun inzet en creativiteit ligt aan de basis van de kwaliteit van dit werkboek. Ook danken we de studenten, en de vertegenwoordigers van het management en van kenniscentra.

1.1 WAT KUN JE MET DIT BOEKJE DOEN?

We willen laten zien wat je in de dagelijkse praktijk van de jeugdzorg met het thema zingeving kunt doen. Dit boekje is een handleiding voor gebruik. Inzetten op zingeving kan volgens ons het beste in de werkpraktijk gestalte krijgen.

De visie en instrumenten die we bieden kunnen prima worden ingepast in bestaande opleidingen en trainingen.

- **Individueel**

Je kunt dit boekje individueel gebruiken. Naast de informatieve delen die onze visie op zingeving beschrijven is dit boekje gericht op jouw dagelijks handelen in de jeugdzorgpraktijk. De door ons gepresenteerde instrumenten kun je gebruiken om jezelf verder te verdiepen in de dimensies van zingeving als onderdeel van jouw professioneel handelen. De mogelijkheden voor reflectie zijn bij individueel gebruik natuurlijk wel beperkter dan bij gebruik in een groep. Je kunt daarbij denken aan de volgende vragen: 'Hoe werkt jouw eigen zingeving door in je werk?' 'Welke rol speelt de zingeving van de jongere en de ouders in de hulpverleningsrelatie?' 'Is er een relatie met de eigen kracht van jongere en ouders?' 'Hoe kan bewustzijn op

---

² Op de laatste pagina van dit boekje vind je de logo's van alle deelnemende instellingen.

en handelen vanuit deze dimensies bijdragen aan jouw handelingskracht?’

- Samen met je collega's
Het boekje en de instrumenten lenen zich uitstekend voor gezamenlijk gebruik tijdens groepsoverleg en intervisie. De meerwaarde van gebruik in overleg en intervisie is de onderlinge reflectie en gemeenschappelijke ontwikkeling van professioneel handelen. Door te werken met en het uittesten van de instrumenten in twee professionele leergemeenschappen is ervaring opgedaan in een groepsomgeving.
Een van de thema's uit het theoretisch kader is de speelruimte van zin en betekenis. Het groepsgewijs gebruiken van de werkvormen uit dit boekje sluit daar goed op aan. De werkvormen bieden de gelegenheid om speelruimte te verkennen en overleg en intervisie een verdiepende dimensie te geven. Niet alleen kennis en kunde maar ook focus op waarden, houding en de wijze waarop je collega's, de jongere en de ouders waarmee je werkt en ook

jij in het leven staan, zijn van belang.

Het thema zingeving raakt aan thema's en opgaven uit de ontwikkelingspsychologie en identiteitsontwikkeling. Door groepsgewijze inzet van het instrumentarium op de werkplek kan aandacht worden besteed aan de kruisbestuiving.

Bij ingrijpende situaties in het leven komt de eigen zinbeleving onder druk te staan. Dat kan zowel bij jou als werker als bij jongeren en hun ouders het geval zijn. Dat heeft gevolgen voor de speelruimte en stelt eisen en voorwaarden aan wat je als team nodig hebt die dingen te bespreken. Teamoverleg is daarvoor niet altijd de meest geschikte vorm, omdat dat overleg soms te weinig ruimte schept en als vorm minder geschikt is. Het kan raadzaam zijn te zoeken naar andere vormen van overleg, dialoog en communicatie. Daarop gaan we in. Ook bij het formuleren van leervragen zijn deze uitgangspunten van belang.

- In onderwijs en nascholing

Het materiaal kan ook worden gebruikt in het beroepsonderwijs. We hebben een beschrijving gemaakt voor de competentie Communicatie over zingeving. Deze kan zowel in de initiële opleiding als in het kader van nascholing tezamen met de theorie en methodieken goede diensten bewijzen. Het boekje biedt geen panklaar onderwijs- en nascholingsproduct voor jeugdzorgopleidingen. Daar lenen het thema zingeving zich volgens ons ook niet voor. Maar het biedt voldoende inhoud kapstokken curricula, trainingen en workshops te vullen en contextueel aan te passen aan de educatieve situatie en de identiteit van de instelling of opleiding.

1.2 INHOUD

In dit boekje geven we allereerst onze visie weer op het onderwerp zingeving in de jeugdzorg (h2). Wat verstaan we hier onder en welke lagen zitten in dit begrip?

Vervolgens geven we aan hoe je kunt werken aan de ontwikkeling van bewustwording en vaardigheden in het omgaan met het thema zingeving, en hoe je daar ervaringen mee kunt opdoen in de dagelijkse relatie met de jongere, en in het team en de organisatie waarbinnen je werkt (h3). Dit is het uitvoerigste hoofdstuk. We bespreken concrete oefeningen en instrumenten om deuren te openen naar zingeving. We hebben het onder meer over het ontwikkelen van leervragen, het werken met biografiereflectie en met triggerwoorden.

Ten slotte geven we voor opleidingen in het hoger beroepsonderwijs met het uitstroomprofiel Jeugdzorgwerker een omschrijving van de competentie 'communicatie over zingeving', die ze kunnen gebruiken in hun onderwijsprogramma (h4). Zo kan er structurele aandacht komen voor zin in jeugdzorg in opleidingen MWD, SPH en bijvoorbeeld Pedagogiek.

Aanleiding voor het schrijven van dit boekje is een onderzoek naar zingeving in de praktijk van de jeugdzorg. We hebben over dit project een website ingericht samen met de stichting Zin in Jeugdzorg. Op de site www.zininjeugdzorg.nl vind je een uitgebreid theoretisch kader over zingeving in de jeugdzorg met veel literatuurverwijzingen, en een rapport over praktijkbevindingen bij drie jeugdzorgorganisaties: Trias Jeugdhulp in Zwolle, Vitree in Kampen en Gezinshuis.com. Bovendien vind je daar de tekst van dit boekje met alle hulpmiddelen om van zingeving werk te gaan maken. Ook kun je daar de handige app downloaden die deurtjes voor zingeving helpt te zien, ZinZien. We wensen je veel inspiratie toe bij het

lezen van en werken met dit boekje en ook met de app. Maar vooral hopen we op veel zin in je werk in de jeugdzorg.

2. VISIE OP ZINGEVING

Zingeving is een woord dat op vele manieren kan worden uitgelegd. De een associeert het begrip met spiritualiteit en zweverigheid, de ander denkt meteen aan kerk of religie en vindt dat het niets met het werken met jongeren te maken heeft. Wij zien zingeving als een positief begrip dat ons helpt om de alledaagse omgang met jongeren anders te bekijken. Door bezig te zijn met zingeving komen je eigen passie en drijfveren in beeld. Door je oren en ogen te openen voor zin ontdek je kansen om met jongeren in gesprek te komen over wat hen (en jou) ten diepste bezig houdt. Jongeren zijn met zoveel vragen bezig. Ze kunnen best wat ondersteuning gebruiken.

Zingeving is een gelaagd begrip. We onderscheiden drie dimensies: de alledaagse zingeving, de existentiële zingeving en de levensbeschouwelijke zingeving. Theoretisch halen we die dimensies uit elkaar, maar in het alledaagse leven zijne ze vaak met elkaar verstrengeld.

2.1 ALLEDAAGSE ZINGEVING

De dertienjarig Maryam uit een gezinshuis zegt:

'Ik maak veel lol met mijn beste vriendin en kan haar vertrouwen', 'ze weet alles van mij en ik van haar', 'ze ziet mij staan, want ze geeft complimentjes als ik nieuwe kleding draag of goed gitaar speel', 'met mijn beste vriendin doe ik veel leuke 'dingen'. 'Hierdoor is niet elke dag hetzelfde. Het geeft weer een ander zicht'.

We geven allereerst een eenvoudige omschrijving van zingeving: 'het raad weten met de dingen die je ervaart doordat je ze in een kader kunt plaatsen.' Iets wat je overkomt, de dingen waar je mee bezig bent, de omgang met vrienden: je kunt ze plaatsen omdat ze passen in het beeld van het leven zoals je dat hebt:

vriendschap, een normale schooldag, muziek luisteren op een vrije avond op je kamer. Dit zijn alledaagse zaken die je als vanzelfsprekend beleeft. Je beleeft zin aan de gebeurtenissen van alledag, vaak al doende, zonder er verder over na te denken. In dat alledaagse bestaan zijn waarden als verbondenheid, erkenning en welbevinden belangrijk. Ze komen aan het licht als we gaan reflecteren op wat we in het alledaagse doen en laten vaak onbewust ervaren.

In de woorden van Maryam wordt deze dimensie van zingeving zichtbaar. Vriendschap is voor haar een belangrijke waarde.

Vriendschap staat voor vertrouwen, leuke dingen doen.

Vriendschap geeft betekenis aan haar leven. Hierdoor voelt zij zich erkend. Maryam is in staat zich te verbinden met een ander. Hierdoor voelt ze zich prettig. Haar ervaringen kan ze plaatsen in een kader van samenhangende betekenissen waardoor ze ze als zinvol kan beleven.

We geven een wat uitgebreidere omschrijving die een aantal waarden die in alledaagse zingeving worden beleefd onder woorden brengt:

‘Zingeving is een persoonlijke verhouding tot de wereld waarin het eigen leven geplaatst wordt in een breder kader van samenhangende betekenissen, waarbij doelgerichtheid, waardevolheid, verbondenheid en transcendentie worden beleefd, samen met competentie en erkenning, zodat ook gevoelens van gemotiveerd zijn en welbevinden worden ervaren’³

De vijftienjarige Annemieke uit een gezinshuis zegt:

‘Nou, dan gaan we (Annemieke en haar beste vriendin) eerst op

---

³ A. Smaling & H. Alma, Zingeving en levensbeschouwing: een conceptuele en thematische verkenning. In: H. Alma & A. Smaling (red.), *Waarvoor je leeft. Studies naar humanistische bronnen van zijn*, Amsterdam: Uitgeverij SWP 2010, p. 23.

de computer en dan kijken we op de profielen van mensen op Hyves en soms hebben ze hele gekke dingen staan, bijvoorbeeld bij 'mijn lievelingsmuziek' of zo en dan moeten wij helemaal lachen en liggen we helemaal in een deuk en dan is het 1 uur s' nachts of zo en zitten wij nog steeds te lachen en we maken ook heel veel foto's samen.... Ja, dat is gewoon heel leuk'.

In het dagelijkse leven van opstaan, naar school gaan, huiswerk maken, voetballen met vrienden, gamen, verzorgen van huisdieren, tv kijken etc. kunnen jongeren zin ervaren. Deze gebeurtenissen zijn min of meer normaal. Een groot deel van het werk van jeugdzorgwerkers bestaat uit het ondersteunen bij die alledaagse zingeving: het opstaan, het naar school, werk of dagbesteding gaan, het zorgen voor een min of meer huiselijke sfeer, het bewaken van de veiligheid in huis, het praten over wat je zoal op een dag meemaakt, het samen een dvd kijken, samen een spel spelen, het stimuleren van jongeren bij hun taken.

Daarin werk je aan het welbevinden van jongeren, geef je erkenning voor wie ze als mens zijn, ontwikkel je bij hen het vermogen taken uit te voeren en creëer je verbondenheid. Vaak zonder het te beseffen werk je aan een aantal kernwaarden waardoor de jongeren zin kunnen ervaren.

De rol van jeugdzorgwerkers bij zingeving kan niet onderschat worden. Om zin te kunnen beleven is nodig dat jongeren:

1. de wereld waarin ze leven zien als een wereld die geordend is op een voor hen betekenisvolle manier, zodat ze de wereld als veilig en rechtvaardig kunnen ervaren zien;
2. die wereld als goedaardig kunnen ervaren dat ze zich aan die wereld (incl. andere mensen) kunnen toevertrouwen;
3. zichzelf als waardevol en volwaardig kunnen zien.⁴

---

⁴ R. Janoff-Bulman, *Shattered assumptions. Toward a new psychology of trauma*, New York/Don Mills: The Free Press 1993, pag. 6.

Juist bij deze drie voorwaarden gaat het bij jongeren in de jeugdzorg soms mis. Zij zijn uit hun vertrouwde omgeving gehaald en beschadigd in hun vertrouwen. Hierdoor ervaren zij wereld niet altijd als veilig en rechtvaardig en zien zij zichzelf soms niet als waardevol te zien. Wanneer je als jeugdzorgwerker deuren opent voor zingeving betekent dat in deze context dat jongeren iets van deze drie voorwaarden gaan ervaren. Dat is waar je als jeugdzorgwerker met inzet van je professionaliteit en je persoonlijkheid dagelijks aan werkt.

2.2 Existentiële zingeving

Het leven verloopt echter bij veel jongeren in de jeugdzorg niet altijd zo vanzelfsprekend en zin wordt dus niet altijd ervaren. Er zijn jongeren die worden gepest op school of op Facebook. Er zijn jongeren die moeilijk kunnen meekomen op school, jongeren die broertjes en zusjes missen die elders wonen. Ze zijn 'niet voor niets' aan de jeugdzorg toevertrouwd: er is iets aan de hand dat jongeren sowieso allerlei vragen doet stellen. Het zijn vragen, die even de alledaagse gang doorbreken en die soms zo maar opkomen. De tweede dimensie van zingeving bestaat uit het omgaan met deze existentiële vragen, deze levensvragen. Vragen die te maken hebben met de betekenis van het leven. Jongeren in gezinshuizen en leefgroepen stellen zichzelf vragen als: 'Waarom woon ik hier en niet thuis?' en 'waarom ben ik anders dan anderen?' Het zoeken naar antwoorden laat zien dat jongeren bezig zijn om hun eigen weefsel van betekenissen te spinnen, dat het hen mogelijk moet maken om te kunnen gaan met ingrijpende ervaringen en gebeurtenissen in hun leven. Zij zoeken naar een het alledaagse leven overstijgende kader om die vragen een plek te kunnen geven. Hierdoor proberen zij hun eigen levensverhaal in een zinvolle samenhang te zien.

Zo zegt de veertienjarige Peter dat hij zichzelf soms vragen stelt:
*'Ja, soms wel, bijv. als ik boos of verdrietig ben, dan eh.....dan
vraag ik wel eh ..... waarom dit mij overkomt, dat wel'*.
Er kunnen verschillende soorten levensvragen worden onderscheiden. Wij noemen er zes:

1. De vragen naar mijzelf (wie ben ik eigenlijk?).
2. De vragen naar mijzelf en de ander (met wie ben ik?).
3. De vragen naar mijzelf en de toekomst (waar ben ik naar op weg?).
4. De vragen naar mijzelf, het lijden en de dood (waarom overkomt mij dit?).
5. De vragen naar mijzelf over goed en kwaad (wat is goed om te doen in deze situatie?).
6. De vragen naar mijzelf en mijn natuurlijke omgeving (wat betekent mijn omgeving voor mij?).⁵

Jongeren stellen deze vragen vaak niet letterlijk in deze vorm, maar ze zijn er wel mee bezig in zichzelf, op school, op internet, in meningsvorming, wijziging van gedrag, kleding en make-up; meedoen aan acties of actiegroepen. Er zijn geen definitieve antwoorden op deze levensvragen. Vaak zijn verschillende antwoorden mogelijk. Levensvragen veranderen ook doordat je bijvoorbeeld in een nieuwe levensfase belandt of door nieuwe ingrijpende gebeurtenissen die je meemaakt. Jongeren zijn op zoek naar eigen antwoorden op deze vragen, naar een persoonlijke verhouding met de wereld waarin ze leven, zich spiegelen aan leeftijdgenoten en zich afzettend tegen ouders, begeleiders en verzorgers. Ze zoeken voorbeelden in idolen, filmfiguren en ontlenen betekenis aan muziekteksten, soaps, gesprekken met leeftijdgenoten en aan ervaringen op festivals, concerten en feesten.

---

⁵ H. Rijkse & A. van Heijst, *Levensvragen in de hulpvraag*, Budel: Damon 1992.

De eerste vraag, naar de eigen identiteit, is vooral in de leeftijdsfase van de puberteit dominant. De relatie met het gezin waarin men is geboren is voor jongeren heel belangrijk en tegelijk vaak verstoord is. 'Wat doe ik met mijn roots?' is een belangrijke existentiële vraag in de zoektocht naar wie ze zijn. Jongeren ontwikkelen hun identiteit verhalend en speels. Verhalend ontwikkelt de jongere zijn identiteit door te vertellen over waar hij vandaan komt, wat zijn dromen zijn, wat de bronnen zijn waaruit betekenis wordt gehaald. In het vertellen van verhalen tonen jongeren dus niet alleen hun identiteit, maar scheppen ze die al vertellend ook. Voor jeugdzorgwerkers is het een kunst om die verhalen te verstaan. Hoe worden ze verteld? Wat is de plot? Wat zijn belangrijke personages (vader, moeder, broer, zus, neef, vriend). Al vertellend is de jongere met die personages als het ware in gesprek. Ze oefenen invloed uit op wat hij denkt, voelt, wenst. Sommige personages zijn meer bepalend dan andere.

Jongeren in de jeugdzorg leven vaak in twee werelden: de wereld van thuis en de wereld van de instelling, gezinshuis of pleeggezin. De stemmen van de personages uit deze twee werelden zijn soms in strijd met elkaar. Dat kan betekenen dat er moet worden geschipperd. Een voorbeeld:

'De vijftienjarige Aisha woont in een gezinshuis. Haar oudere zus woont op zichzelf. Deze zus is voor Aisha een 'surrogaatmoeder', omdat haar biologische moeder -toen Aisha klein was- is gestorven. Haar zus nam min of meer de moederrol op zich. Haar gezinshuismoeder is echter ook een 'surrogaatmoeder'. Aisha vertelt over haar afkomst en eetgewoonten. Ze eet halal vlees, omdat haar zus haar dit op dwingende wijze opdraagt. De gezinshuismoeder koopt halal vlees voor Aisha, maar vraagt haar of zij dit eet omdat zij het zélf wil of omdat haar zus het wil. Aisha worstelt met deze situatie. Zij vraagt zich steeds vaker af of haar biologische moeder vroeger ook halal vlees at. Met haar

wil ze zich het liefst identificeren. Ze krijgt op die vraag geen antwoord. Aisha voelt steeds meer de behoefte om zelf een keuze te maken en misschien geen halal vlees meer te eten. Haar zus mag dit echter onder geen beding te weten komen.’ Naast de verhalende is er ook de speelse identiteitsontwikkeling. Muziek, social media en computergames bieden kaders voor zingeving aan jongeren. Games, bijvoorbeeld, openen een ander soort ‘ruimte’ dan verhalen. Typisch voor verhalen is dat ze bijna altijd lineair zijn: ze hebben een begin, een handelingsverloop en een einde. Zo ontstaat er een afgerond geheel. De oriëntatie op tijd speelt een hoofdrol. In games is dat totaal anders. Games zijn noodzakelijk multilineair: de speler moet tussen verschillende opties kunnen kiezen, anders zou het geen spel zijn. In games handelen spelers interactief. Het spel kan altijd opnieuw beginnen en een ander verloop krijgen. Verder bevindt een gamer zich tijdens het spelen altijd in het hier en nu. De oriëntatie op ruimte staat centraal. Veel jongeren ontwikkelen op deze speelse wijze hun identiteit in de virtuele wereld van games. In spellen kun je als jongere verschillende rollen innemen en een personage aankleden zoals je wil (avatar). Daarin vertel je op speelse wijze wie je bent of wil zijn voor je medespelers. Je kunt letterlijk spelen met wie je bent, want je uiterlijk en andere karakteristieken kun je - anders dan in het echte leven - aanpassen.

Het speelse vormgeven van een virtuele identiteit vinden we ook terug in hoe jongeren omgaan met bijvoorbeeld hun Hyves- of Facebookaccount. In hun profiel modelleren ze zelf hun identiteit(en) in de virtuele wereld. Een voorbeeld:

‘In een spel met jeugdzorgwerker Patricia pakt Kim de wat tuttige schooljuffen bril af en zet die op. In ruil krijgt Patricia haar enorme wit omrande hippe euro bril. Ze vraagt vervolgens Patricia’s das en doet die om en maakt van zichzelf met haar Iphone een paar foto’s en zegt: *‘Die zet ik op Facebook!’ Ben*

benieuwd of mijn vrienden mij zullen herkennen. Ik doe dit wel vaker, hartstikke leuk'.

Al spelend en vertellend zijn jongeren dus bezig met die existentiële zinvraag 'wie ben ik?'

2.3 LEVENSBESCHOUWELIJKE ZINGEVING

Je kunt al spelend en vertellend met levensvragen omgaan. Je kunt ook meer nadenkend en filosoferend vragen als 'waarom overkomt mij dit?' of: 'waar doe ik goed aan in deze situatie?' benaderen. Daarvoor zijn uitgewerkte gedachtensystemen beschikbaar die denkrichtingen en antwoorden verschaffen. Zo'n uitgekristalliseerd raamwerk van min of meer samenhangende opvattingen noemen we een levensbeschouwing. Het zijn kaders die mensen helpen het leven begrijpelijk of in ieder geval draaglijk en hanteerbaar te maken. Als de alledaagse vanzelfsprekendheid wordt doorbroken door bijvoorbeeld een ramp, crisis, tegenvaller of ziekte kan zo'n overstijgend kader te hulp worden geroepen om wat er gebeurt te kunnen plaatsen. Er zijn traditionele levensbeschouwelijke kaders, zoals het humanisme en de antroposofie, en er zijn individuele levensbeschouwingen. Mensen gaan dus soms te rade bij bestaande antwoordmodellen voor existentiële vragen, maar construeren soms ook zelf een levensfilosofie op basis van opvoeding, gesprekken, kunst, literatuur, films en dergelijke. Zo kan een bepaald filmpersonage mensen leren om 'altijd vol te houden en je eigen kracht te benutten' en daarmee bijdragen aan een persoonlijke levensbeschouwing. Ook religies zijn levensbeschouwingen. Zij bieden inspirerende verhalen waarbij een god of goden en heilsfiguren een rol spelen in hoe er naar het leven wordt gekeken en hoe gehandeld moet worden. Naast gedachtengoed voor het alledaagse leven en voor existentiële vragen bieden religies ook rituelen die mensen

helpen al handelend met dat leven en die vragen om te gaan. Er zijn soms niet direct antwoorden te vinden, maar je kunt wel iets doen met je innerlijke onrust door rituelen als gebeden, lezing van heilige teksten of offers te voltrekken.

Als levensbeschouwing is religie er in een traditionele en een meer individuele variant. In ons land zijn het christendom, en jodendom en meer recent de islam en het hindoeïsme bekende institutionele vormen van religie. Deze religies kennen - in al hun diversiteit - eigen opvattingen en gebruiken. Traditionele religie kan een toevlucht zijn voor jongeren. Kerken bieden naast overtuigingen en rituelen een sociale gemeenschap waarin jongeren zich opgenomen kunnen voelen. Een voorbeeld van Tessa, jongere op een behandelgroep:

‘De zeventienjarige Tessa vertelt dat ze zondags naar de kerk gaat. Niet naar een reguliere dienst maar naar een alternatieve kerk bijeenkomst in een gymzaal. Het is voor haar belangrijk en beladen. Belangrijk omdat ze zo deel uitmaakt van een kleine gemeenschap waarin ze zich prettig voelt en vanwege het kader dat ze er vindt als antwoord op haar vragen. Ze laat een soort kerkboekje zien met het verhaal over een huis gebouwd op een rots. Niet op zand want dan kan het huis zo wegwaaien. Zo is ook het geloof een rots, een stevige bodem en geloof is voor haar een mogelijkheid om moed te houden door de boodschap van hoop en liefde, zegt ze. Het geloof is ook beladen voor haar. Ze vertelt dat niemand op de groep het mag weten. Ze schaamt zich een beetje voor haar geloof en is bang in de groep belachelijk gemaakt te worden. Daarom houdt ze het liever voor zichzelf. Ook is ze bang dat zorgverleners die zelf niet gelovig zijn haar niet serieus zullen nemen. Ze denkt dat er weinig aandacht voor zal zijn binnen de groep, dat het haar kwetsbaar zal maken.’

Sommige jongeren in de jeugdzorg zijn expliciet over hun wensen ten aanzien van het belijden van hun geloof. Zo vroegen

jongeren uit de Overijsselse en Gelderse jeugdzorg in oktober 2012 aandacht voor het thema 'geloof' binnen de Nederlandse jeugdzorg. Tijdens een bijeenkomst van het JeugdWelzijnsBeraad formuleerden jongeren op grond van artikel 14 van de Internationale Verklaring van de Rechten van het Kind: Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst het 'Manifest Geloof'. Hierin zijn standpunten opgenomen, zoals: 'Jongeren moeten de mogelijkheid krijgen kerk, moskee of andere erediensten te bezoeken' en 'Medewerkers moeten op de hoogte zijn van feestdagen en basiskennis hebben over alle geloven'.⁶

Traditionele vormen van religieuze levensbeschouwing nemen echter onder jongeren in populariteit af. Jongeren creëren steeds meer hun eigen individuele variant van religie. Er ontstaan zo allerlei mengvormen (bijvoorbeeld van christendom en boeddhisme). Ook zien we een stroming ontstaan die wel 'nieuwe spiritualiteit' wordt genoemd. Denk hierbij maar aan jongeren die bezig zijn met meditatie, healing, klankschalen, mediums en bijvoorbeeld geleidegeesten. Zo zegt gezinshuismoeder Martine:

'Spirituele programma's zijn ze hier gek op. Dan willen ze kijken naar.... Hoe heet dat programma ook alweer? De laatste keer was het over paranormale kinderen. (...). En dan praten ze over: ja, wat geloof je dan? Denk je dat dat echt is?'

Voor zowel jongere als jeugdzorgwerkers is het soms lastig om om te gaan met verschillen tussen hen als het gaat om levensbeschouwing. Een voorbeeld:

'De 13-jarige Ibrahiem woont in een gezinshuis en is blij met de

---

⁶ Je vindt het complete manifest hier:

http://www.triasieugdhulp.nl/smt/user/upload/File/manifest_geloof051012.pdf. je vindt het ook in het boekje *Bewegen in berlogenheid* op pagina 42.

Zie noot 1.

goede zorg en aandacht van de gezinshuisouders en met de leuke dingen die ze gezamenlijk doen. De gezinshuisouders stimuleren hem om zelfvertrouwen te ontwikkelen en eigen keuzes te maken. De stem van de 'andere' wereld roept echter ook. Hij mist in het gezinshuis aansluiting bij een essentieel onderdeel van zijn identiteit, zijn religie. Hij zegt: *'Ik zou wel meer willen met mijn geloof. Ja, ik zou wel de koran willen lezen..... Maar dan liever in het Nederlands, want Arabisch is heel moeilijk'. 'Henk en Marijke leren mij om zelfvertrouwen te hebben en zelf keuzes te maken. Ik zou wel meer willen met mijn geloof, maar dat gebeurt hier niet. Maar Henk en Marijke kunnen er ook niets aan doen. Zij zijn geen moslim!'*

Als jeugdzorgwerker heb je je eigen overtuigingen, vaak samenhangend met hoe je bent opgevoed. De vraag is hoe je omgaat met jongeren die een totaal andere achtergrond hebben of die verlangens hebben een levensbeschouwelijke identiteit te ontwikkelen die jou vanwege je opvattingen tegen de borst stuit. Wat dan kan helpen is een goed zicht op jouw eigen manier van zingeving en hoe dat doorwerkt in je gedrag. Je staat immers nooit neutraal in de relatie met de jongere. Daarnaast kan een grotere gevoeligheid voor wat de jongeren laten zien aan het zoeken naar en het uiten van zingeving, levensbeschouwing of religie tot steun zijn in de relatie tussen jou en de jongere. Zowel voor het ontwikkelen van zelfinzicht als voor het leren waarnemen van kansen voor communicatie over zingeving staan oefeningen in dit boekje.

Je krijgt in de relatie met de jongere te maken met alle drie de dimensies van zingeving: de alledaagse, de existentiële en de levensbeschouwelijke. Soms springt de ene naar voren, soms de andere. Terwijl je gewoon samen naar een film aan het kijken bent kan een beeld uit de film bij de jongere opeens een sterke herinnering aan zijn eigen ouders oproepen die even het evenwicht verstoort en uitnodigt om een gesprekje te voeren,

22

een hand op de schouder te leggen. Het is een moment om te communiceren over zingeving, om speelruimte voor zin te creëren.

2.4 SPEELRUIMTE VAN ZIN

Soms ontstaat er vanzelf communicatie over zin en betekenis. Soms is het nodig om die als jeugdzorgwerker actief te creëren. De triggerlijst en de telefoonapp (zie hoofdstuk 3) kunnen hierbij helpen. Ze geven heel concrete deurtjes om zin- en betekenisgeving te 'betrappen', aan te voelen in wat zich voordoet. Het is het soms tussen de regels van verhaal en gedrag luisteren naar een andere dimensie. Deze hulpmiddelen helpen bij het sensitiever worden voor betekenisvolle momenten. Werk maken van speelruimte gaat niet over het inzetten van speciale interventies of ingewikkelde werkvormen. Het is het benutten van heel natuurlijke momenten en communicatievormen om tot verdieping te komen.

Een voorbeeld:

'Naar aanleiding van een officieel gesprek met de voogd van de veertienjarige Thijs creëerde gezinshuisvader Pieter een rustige plek achter in de tuin om met Thijs te praten. Uitkijkend over de weilanden schermde Pieter hen tijdelijk af van de hectiek van de buitenwereld. Door het creëren van deze rustige plek en de persoonlijke aandacht kon en wilde Thijs zijn zorgen, verdriet en teleurstellingen delen. Pieter troostte Thijs en probeerde hem te helpen zelf naar oplossingen te zoeken. Ook vertelde Pieter over zijn eigen teleurstellingen. Na het gesprek verliet Thijs de ruimte opgelucht. Even later hoorde Pieter hem fluiten.'

Een speelruimte kent meerdere aspecten. Het eerste aspect is dat zowel de zorgverlener als de jongere een aandeel hebben in het creëren van ruimte. Er is wederzijds vertrouwen nodig. Voor speelruimte heb je als zorgverlener ook ruimte nodig. Letterlijk: er moet tijd beschikbaar zijn en er moet een plek zijn; maar ook figuurlijk: je moet ruimte in jezelf hebben om die kwalitatieve aandacht te kunnen bieden.

Ten tweede is speelruimte een tussenruimte tussen de binnenwereld van de jongere en buitenwereld om hem heen. Om dat wat leeft in de binnenwereld van de jongeren voor het voetlicht te laten komen, is het behulpzaam als zorgverlener en jongere zich (tijdelijk) afschermen van de hectiek van de buitenwereld. Gezinshuismoeder Willemijn zegt bijvoorbeeld: *'Toen een keertje dacht ik.... Ik neem Aida eens even mee naar de Ikea. Dan zitten we samen een half uur heen in de auto en dan kunnen we eens even babbelen. En dan grijp ik een gebeurtenis eens extra aan.'*

De speelruimte vormt in de derde plaats een ruimte van transcendentie. Jongeren en jeugdzorgwerker kunnen in deze speelruimte hun eigen kaders waarbinnen ze normaal hun

ervaringen plaatsen overstijgen en een nieuw perspectief op wat hen overkomt of wat er gebeurt uitproberen. Een jeugdzorgwerker kan bijvoorbeeld ontdekken welke betekenis een bepaalde song op de playlist van de jongere heeft en daardoor zijn beeld van de jongere kunnen bijstellen. Een jongere kan uit het verhaal van de jeugdzorgwerker over zijn drive ontdekken hoe hun relatie in een ander licht kan komen te staan.

In deze drie aspecten (ruimte, tussenruimte en transcendente ruimte) van speelruimte zijn creativiteit, verbeelding en gesprek belangrijk. Jongeren hebben vaak niet zoveel kant-en-klare woorden om het bijvoorbeeld over hun dromen en verlangens naar hoop en perspectief te hebben. Ze hebben wel symbolische objecten zoals popsterren, muziek, films, playlists, foto's van familieleden of games die iets van hun onvrede of onmacht in verband met het verlangen naar een goede toekomst vertegenwoordigen. Een voorbeeld:

'De film 'My name is Khan' is voor de veertienjarige Bahar een film die 'altijd bij me zou blijven'. Zij legt uit waarom: 'Nou... het maakte eigenlijk geen verschil tussen huidskleur en iets wat je gelooft of zo, maar wel verschil in wat je deed en wie je was. Of je slechte dingen of goeie dingen deed. Het gaat erom wie je bent. Het gaat erom wat je doet. En niet om je huidskleur of je geloof.'

Een ander voorbeeld:

'Voor jongeren in de jeugdzorg is een eigen kamer van essentieel belang. De kamer van de dertien jarige Vishnu lijkt een 'speelruimte van zin en betekenis'. In deze kamer bevinden zich allerlei voorwerpen ('symbolische objecten') die onderdeel uitmaken van de zingeving behoeft van Vishnu, zoals foto's van zijn overleden moeder, foto's van familie uit Suriname, vlaggen

van Suriname en Nederland en het doek met tekeningen van kinderen uit het crishuis waar hij heeft gewoond’.

Jongeren creëren zelf dus speelruimtes van zin, en deze bieden als je er gevoeligheid voor ontwikkeld een mogelijkheid tot communicatie over zin.

3. HULPMIDDELEN VOOR HET LEREN OMGAAN MET ZINGEVING

Aandacht voor zingeving draagt bij aan de kwaliteit en de professionaliteit van de jeugdzorg en aan plezier in het werk van jeugdzorgwerkers. Dat is het uitgangspunt van dit boekje. In de jeugdzorg draait het vaak om behandelen en beheersen. In tijden van transitie en transformatie zijn we druk in de weer met het ontwerpen van financiële, economische en verantwoordingssystemen, het inrichten van zorgketens en het uitsluiten van risico's.

We presenteren in dit hoofdstuk instrumenten voor een werkomgeving waarbinnen juist aandacht kan zijn voor andere (wellicht meer wezenlijke) zaken in de jeugdzorg zoals de betekenisvolle relatie met jongeren en hun ouders. Daarmee hebben we een uitdagende praktijk op het oog die vraagt om ruimte, inventiviteit, creativiteit en lef om deuren te openen zodat we kinderen en hun ouders echt vooruit helpen.

3.1 HET FORMULEREN VAN LEERVRAGEN ROND ZINGEVING

In elk leerproces is het formuleren van de juiste leervraag (let op: er staat bewust leervraag en niet leerdoel) de basis voor zinvol en vraaggestuurd ontwikkelen. Een aantal randvoorwaarden is daarvoor van belang:

- bereid zijn om te ontdekken;
- lef en vasthoudendheid om deze leervragen binnen jouw werksetting aan te gaan;
- voor jezelf de persoonlijke en professionele relevantie van het onderwerp benoemen;

- jouw eigen nieuwsgierigheid aanspreken;
- onzeker durven zijn;
- gemotiveerd zijn om te veranderen;
- tijd vrijmaken;
- ruimte krijgen en ruimte nemen.

Deze voorwaarden gelden voor elke vorm van leren en ontwikkelen. Voor het thema zingeving in de jeugdzorg gelden ze echter in versterkte mate. Als je bezig bent met zingeving weet je niet precies waar je uit gaat komen. Het is een ontdekkingsreis. Daarbij komt dat de onderwerpen over zingeving gerekend worden tot de 'trage' vragen binnen organisaties.

Trage vragen zijn vragen die niet te beantwoorden zijn op basis van alleen rationele kennis (hoofd) en professionele deskundigheid (handen). Bij trage vragen gaat het om onvermijdelijke ervaringen van onmacht, conflict en kwetsbaarheid.⁷ Daarvoor ligt niet direct een pasklare oplossing klaar. Deze vragen appelleren aan duiding en zingeving. Beantwoording ervan doet niet zozeer een beroep op professionele expertise maar op existentiële overtuigingen en persoonlijke moed. Het echt onder ogen zien van deze vragen vergt een leerproces, dat een appel doet op je hart en daarmee op jouw verankering in zingevende tradities. Zingeving vraagt jouw bereidheid om daarnaar te luisteren in bijvoorbeeld morele en existentiële dilemma's. Leervragen hoeven niet altijd en volledig SMART(IE) te zijn.⁸ Leervragen mogen explorerend en verkennend zijn en als het gaat om zingeving zullen ze dat ook

---

⁷ Over trage vragen: H. Kunneman, *Voorbij het dikke-ik. Bouwstenen voor kritisch humanisme*, Amsterdam: Uitgeverij SWP 2005, pag. 15 e.v.

⁸ SMARTIE: Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch, Tijdgebonden (Inspirerend, Eigen Controle)

door het onderwerp zelf al zijn.

Aan het hierboven aangegeven rijtje randvoorwaarden zal niet overal vanzelfsprekend voldaan zal zijn. Daarvoor is erkenning van en oog voor het belang van deze vragen nodig. Op de korte termijn 'scoren' ze niet echt binnen organisaties omdat (ook noodgedwongen) het beheers- en kostenperspectief vaak voorop staat.

Aan de andere kant ontkom je niet aan deze vragen. Als jeugdzorgwerker word je geconfronteerd met steeds complexere hulpverleningsproblematiek, waarbij indringende levensvragen van jongeren die volop in ontwikkeling zijn een rol spelen. Vragen als 'Waarom woon ik hier en niet thuis?' 'Waarom moet mij dit overkomen?', 'Waarom moeten wij de opvoeding van ons kind delen met de jeugdzorg?' kunnen niet alleen beantwoord worden vanuit een goed gevulde methodische gereedschapskist maar raken zonder meer aan de persoonlijke kanten van het werk. Bovendien is de maatschappelijke druk op de sector waarin je werkt hoog: De uitspraak 'Bemoei je niet met onze kinderen' staat (schijnbaar) op gespannen voet met de vraag 'Waarom hebben jullie niet ingegrepen?'

Om het in druk uit te houden is het belangrijk dat je zelf in balans bent (zie ook hieronder over Vitale Jeugdzorg). Daarvoor is het van belang dat je regelmatig de tijd neemt om je te bezinnen op de kern van je vak, omdat je van daaruit het denken en het handelen in een goede balans kunt houden. Het van tijd tot tijd formuleren van persoonlijke leervragen helpt je in je werk te ontwikkelen. Deze persoonlijke leervragen hebben alles te maken met jouw persoonlijke ontwikkeling. Met die ontwikkeling kun je zowel in werkverband (professioneel) als privé aan de slag gaan. Binnen organisaties heeft persoonlijke ontwikkeling een relatie met gezamenlijk leren en ontwikkelen als team of organisatie. Jouw leervragen zullen zich dus verhouden tot vragen (en ontwikkelingsopgave) van een collectief. Jouw

29

ontwikkeling is verbonden met, en verhoudt zich ook tot, gezamenlijk ontwikkelen. De genoemde randvoorwaarden voor het formuleren van leervragen zijn eveneens van toepassing op het collectief leren. Jouw individuele uitdaging om leervragen te benoemen op het terrein van zingeving is verbonden met de collectieve uitdaging om deze thema's te (h)erkennen en op te pakken.

Om het thema zingeving in team- en persoonlijke ontwikkeling te (h)erkennen en op te pakken is ruimte nodig. Het gaat om ruimte voor reflectie op vragen in en uit jouw en jullie jeugdzorgpraktijk. Vaak komen vragen die te maken hebben met kennis en vaardigheden het makkelijkst boven. Zeker in tijden waarin de nadruk ligt op wetenschappelijk bewezen methoden. Even belangrijk zijn echter aspecten die te maken hebben met factoren die 'integraal werkzaam zijn', zoals de relatie tussen hulpvrager en hulpverlener, en de mogelijkheden tot inzet van eigen vermogen en hulpbronnen, zowel aan de kant van de jongere en zijn ouders als aan de kant van jou als werker. Die ruimte kun je zoeken in intercollegiaal overleg (al dan niet begeleid), intervisie of supervisie/coaching. De ruimte om gezamenlijke leervragen te benoemen op het terrein van zingeving kun je ook vinden in teamoverleg, op basis van een gezamenlijk te benoemen en gewenste ontwikkeling als team. Meer informeel contact tussen collega's biedt de 'speelruimte van zin en betekenis' om met elkaar af te tasten hoe jij en anderen aankijken tegen deze thema's. Ervaringen met werkconferenties Zin in Jeugdzorg leren dat open bijeenkomsten beginnen met een herkenbare vraag zonder verdere inhoudelijke uitleg vooraf. Intervisie en/of supervisie kunnen methoden zijn je persoonlijke vragen in verbinding met je professionele vragen uit te diepen, al dan niet onder begeleiding van een deskundige derde.

OEFENING

We geven ten slotte een aantal voorbeelden van persoonlijke (en collectieve) leervragen. Deze vragen komen meestal in (zelf)reflectie en in gesprekken naar boven. Het lijkt ons waardevol met dit type vragen aan de slag te gaan.

- Hoe ga ik in mijn werk om met existentiële vragen van jongeren en ouders?
- Hoe betrokken mag en kan ik als hulpverlener zijn bij een jongere?
- Hoe ga ik om met dat wat mij raakt in mijn werk en hoe kan ik dat beter gebruiken?
- Hoe sta ik in het leven, wat zijn mijn bronnen 'van huis uit' en hoe werken die door in wie ik ben als professional?
- Hoe voed ik mijn passie en gedrevenheid en hoe zet ik die in mijn werk in?
- Waarom en waartoe ben ik als professional en zijn wij als organisatie op aarde?

Naast deze meer algemene vragen geven we je ook nog een aantal vragen op basis van korte casus.

- Een moeder meldt zich met een jong kind bij het Centrum voor Jeugd en Gezin. Zij wil haar kind laten vaccineren. Ze meldt dat ze niet wil dat haar man dit te weten komt. Ga je dit in gang zetten? Hoe ga je om met de mededeling over haar man?
- Alisa beschadigt zichzelf, ze brengt zichzelf krassen en snijwonden toe. In overleg met de psycholoog is besloten dat de zorgverleners dit gedrag zullen negeren. In de praktijk leidt dit ertoe dat de begeleiders alleen nuchter en zakelijk met Alisa spreken. Zij geeft aan dat ze graag ook over haar 'problemen' wil praten. Onder verwijzing naar het

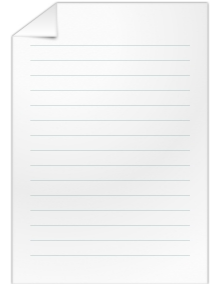

beleid gaan de begeleiders hier niet op in. Hoe zou jij reageren op de oproep van Alisa?

- De voogd van een gezin vermoedt dat er opnieuw sprake is van geweld. Navraag bij ouders en het betreffende kind levert een diffuus beeld op. Ze aarzelt. Als ze dit gaat melden bij haar leidinggevende zal de weg naar een ondertoezichtstelling ingeslagen worden, zo is de afspraak die met dit gezin gemaakt is. Dat zou zij betreuren want het gaat de laatste tijd heel goed. Ze denkt dat haar leidinggevende het gezin geen nieuwe kans zal geven. Er zijn meer incidenten geweest de laatste tijd, en de organisatie staat onder verscherpt toezicht. Zij wil de ouders graag steunen, ze heeft een goede band met ze gekregen. Ze wil ook de organisatie niet afvallen. Hoe zou jij dit aanpakken?
- Jasper (17) heeft een vriendin. Zij is zwanger, waarschijnlijk van Jasper. Als gevolg van een reeks vervelende incidenten mag Jasper zijn vriendin niet meer zien of spreken. Nu de bevalling nadert, wil Jasper – *“ik ben tenslotte toch de vader”* – graag zijn betrokkenheid tonen. Jij begrijpt Jasper heel goed. Het zou volgens jou goed voor hem zijn als hij toch op een of andere manier zijn ‘vader worden’ kan vorm geven. Hoe handel je?
- Salina geeft aan dat ze misbruikt is binnen haar familie. Binnen haar familie is dit niet bespreekbaar. Salina worstelt ermee. Het liefst zou ze zichzelf verbieden om nog langer aan het misbruik te denken. Maar dat lukt niet. Ze wil er ook niet over praten, want als het bekend wordt bij de familie dat ze erover praat, verliest ze haar familie – *“dat weet ik zeker, zo gaat dat bij ons.”* Hoe ga je dit met Salina oppakken?
- Een van de begeleiders is begonnen met een project ‘toekomstverhalen’.

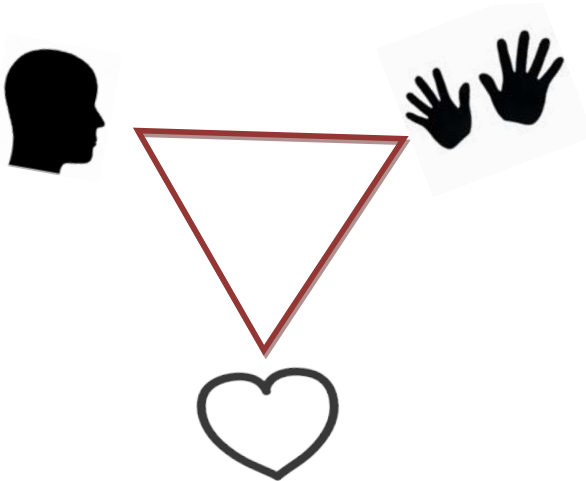
Ze laat de jongeren een brief aan zichzelf schrijven vanuit de toekomst.

In het team komt dit aan de orde. Een aantal collega's vinden dat je hier jongeren niet mee helpt. Hun toekomstdromen zijn niet realistisch. Het roept alleen maar frustraties op. Laten we ons bij de begeleidingsdoelen houden, is hun oproep. Hoe zou jij hierin staan?

- Kimberley is razend op haar vader – “doordat hij weggegaan is, ligt ons hele gezin in puin.” De begeleidster merkt dat dit verhaal parallel loopt met haar eigen levensverhaal. Het verhaal van Kimberley roept gevoelens van boosheid en verdriet op over de scheiding van haar eigen ouders. Ze moedigt Kimberley aan in haar boosheid, maar ze heeft het gevoel dat ze haar eigen boosheid projecteert op de situatie van Kimberley. Mag ze Kimberley iets vertellen over haar eigen situatie? Of is het beter als een collega Kimberley gaat begeleiden? Of schaadt ze daarmee (opnieuw) het vertrouwen van Kimberley? Wat zou jij haar adviseren?

3.2 DE BLOEM VAN VITALE JEUGDZORG – KERNBEGRIPPEN

VITALE JEUGDZORG

In de jeugdhulpverlening willen we goede zorg bieden. Wij noemen goede zorg vitale zorg. Vitale jeugdzorg doet een beroep op hoofd, handen en hart; op kennis, vaardigheden en attitude. Vitale jeugdzorg bestaat uit een evenwichtige verhouding tussen die drie, tussen denken, handelen en bezieling. Ze moeten in balans zijn. Ze vormen tezamen een driehoek waarbij het steeds zoeken is naar een evenwicht. De jeugdzorg raakt gemakkelijk uit evenwicht, omdat de rationele of de praktische punt van de driehoek een te zwaar accent krijgt. Dan raken deze elementen los van het belangrijkste punt van de driehoek: de bezieling, de passie of het hart van de jeugdzorgwerker. Die situatie noemen we 'vervreemding'. Als je als jeugdzorgwerker alleen maar bezig bent met denken en handelen vervreemd je van je hart, en zul je zelf uit balans raken. Kennis kan losraken van

handelingsmodellen, het handelen kan plaatsvinden zonder theoriesturing, en kennis en methodiek kunnen losraken van de 'kennis van het hart': de motieven, de waarden, de dromen, de visioenen. In vitale jeugdzorg is er steeds verbinding tussen die drie en is er steeds reflectie op die drie in hun onderlinge samenhang. Bij de casuïstiek uit de vorige paragraaf zou je de vragen ook steeds in drieën kunnen formuleren: 'Wat zegt de theorie? Wat vraagt de methodiek? Welke persoonlijke en professionele waarden en idealen zijn in het geding?'

Vitale jeugdzorg is levendig, beweeglijk en creatief, en betekenisvol. Vitale jeugdzorg sluit enerzijds aan bij het eigen kunnen en de motivatie van jongeren. Dat noemen we eigen kracht. In vitale jeugdzorg komen anderzijds de inspiratie en motivatie van de zorgverleners tot bloei, uiteraard binnen professionele kaders. Dat noemen we handelingskracht. De instelling biedt de kaders waarbinnen vitale jeugdzorg tot bloei kan komen. Zorg is intrinsiek waardengeladen en dit vraagt van de organisatie dat ze stuurt op waarden en niet primair of uitsluitend op normen. De organisatie moet professionals vertrouwen en ruimte bieden om nieuwe wegen te verkennen. Dat noemen we de stuurkracht of dragende kracht.

Vitale jeugdzorg zet in op relaties en zoekt op een vindingrijke manier naar wegen om jongeren te helpen bij het leiden van een betekenisvol bestaan. Dat zijn grote woorden. We hebben het er niet dagelijks over. Omdat onze overtuigingen over wat zorg tot goede zorg maakt van grote invloed zijn op de vormgeving van de zorgpraktijk, dagen we je uit om je te bezinnen op enkele kernbegrippen van jeugdzorg.

In de figuur hieronder hebben we die kernbegrippen voorgesteld als een bloem. In het hart staat de vitale jeugdzorg. In de blaadjes staan de kernbegrippen, vanuit de gedachte dat het hart alleen tot bloei komt als alle blaadjes van de bloem zich kunnen ontvouwen.

In deze oefening onderzoek je je eigen opvattingen over de kernbegrippen en bespreek je die met collega's, bijvoorbeeld in een temvergadering of in intervisie. Het begrip zingeving is al aan de orde geweest in het hoofdstuk 2. We raden je aan om dat hoofdstuk nog eens door te lezen, mocht je dat nog niet hebben gedaan.

DE ZORGRELATIE

Het eerste bloemblaadje is de zorgrelatie. Zorgen vindt altijd plaats binnen een relatie. In zorg gaat er voortdurend van alles heen en weer tussen twee personen. De een verleent zorg, de andere ontvangt zorg. De een vraagt zorg, de ander toont zich gevoelig voor die vraag. De een checkt wat de ander echt nodig heeft, de ander geeft aan of de verleende zorg echt helpt. Er zijn allerlei opvattingen over de zorgrelatie. Aan de ene kant staat de opvatting dat de zorgrelatie niets anders is dan een transportband waarmee je hulp overbrengt van de ene persoon naar de ander. Je kunt dat een instrumentele opvatting van de zorgrelatie noemen. Onder het motto 'iemand moet het doen' voert de zorgverlener uit wat afgesproken is. De persoon van de

hulpverlener doet er niet wezenlijk toe en is als een radertje in het geheel vervangbaar. In deze zakelijke opvatting van de zorgrelatie is de zorgverlener een functionaris. De zorgverlener houdt de eigen persoonlijke eigenschappen zoveel mogelijk op de achtergrond om zo neutraal mogelijk de diensten te verlenen die met de cliënt en zijn ouders zijn afgesproken. Aan de andere kant staat de opvatting die er vanuit gaat dat zorgverleners niet zomaar inwisselbaar zijn. Tussen zorgverlener en zorgvrager bestaat een unieke, persoonlijke band. Hoe de band ingevuld wordt hangt af van de persoonlijke eigenschappen en de aard en het doel van de relatie. Maar uniek is de zorgrelatie altijd. Die uniciteit heb je, naast je rugzak met goede tools in de vorm van kennis en methodieken, nodig om de zorg te laten slagen. Wie het verlenen van de zorg ziet als een persoonlijke ontmoeting tussen twee unieke mensen, schept kansen voor zichzelf en voor de ander. Ook al blijven beide personen in de zorgrelatie in hun rol, de een als hulpverlener en de ander als cliënt, je maakt tegelijk ook duidelijk dat er iets is dat die rol overstijgt. Dat is namelijk dat je allebei mens bent, dat je beiden behoeften en verlangens hebt, dat je beiden gevoelig bent en geraakt kunt worden, dat je beiden op een wederkerige manier iets voor elkaar betekent.

OEFENING

- Geef een omschrijving van jouw visie op de zorgrelatie. Betrek daarbij de volgende aspecten:
- Heb je een meer instrumentele of een meer persoonlijke visie op de zorgrelatie?
- Hoe zou je de ideale zorgrelatie beschrijven?
- Heb je een voorbeeld waarin de zorgrelatie het ideaal benaderde?
- Welke rol spelen jouw persoonlijke eigenschappen in de kwaliteit van zorg die je levert?
- Zie je collega's die andere persoonlijke eigenschappen hebben, die verschil maken voor de kwaliteit van zorg?
- Maken jouw persoonlijke eigenschappen dat je met bepaalde cliënten een betere band hebt dan met andere? Vind je dat dat verschil zou mogen maken?
- Hoe ga je om met de diversiteit in het team, en de toewijzing van persoonlijk begeleiderschap?
- Wat heb je nodig van de organisatie om tot een vitale jeugdzorg te komen?

PROFESSIONALITEIT

Professionaliteit is een lastig begrip. Het verwijst naar deskundigheid en soms ook naar doelgericht handelen, waarbij iemand zich door de taken en doelen van het vak laat leiden en niet door persoonlijke inzichten of emoties. In dat laatste geval staat professionaliteit voor een zekere mate van afstandelijkheid. Nog weer anderen wijzen erop dat professionaliteit juist een houding is die zich kenmerkt door een waardengerichte benadering. De professional laat zich primair leiden door de waarden van het beroep en niet in de eerste plaats door regels en protocollen. Deze discussie speelt momenteel volop. In de toenemende professionalisering van de jeugdzorg zie je beide argumentatielijnen terugkeren. Aan de ene kant benadrukt de beroepsgroep het belang van regels, procedures, protocollen en een eigen tuchtrecht. Aan de andere kant legt ze de nadruk op de eigen regelruimte van professionals.⁹ Je kunt je ook voorstellen dat jouw antwoorden op de aard van de zorgrelatie ook van invloed zijn op jouw visie op professionaliteit.

OEFENING

Wat is jouw opvatting van professionaliteit? Denk daarbij aan de volgende onderwerpen:

- De mate van regelruimte die je hebt of wilt hebben.
- De rol van regels, procedures en protocollen.
- Jouw eigen visie op het karakter van het beroep.

---

⁹ Zie het Actieplan Professionalisering Jeugdzorg 2010.

- Wie in welke mate bepalend is voor de inhoud van de begeleiding en de zorg: de cliënt, de professional, het zorgkantoor, de gemeente of de organisatie.
- Wat je van je leidinggevende en de organisatie nodig hebt om een echte professional te zijn.
- Eventuele knelpunten.

ZINGEVING

OMSCHRIJVING ZINGEVING

'Zingeving is een persoonlijke verhouding tot de wereld waarin het eigen leven geplaatst wordt in een breder kader van samenhangende betekenissen, waarbij doelgerichtheid, waardevolheid, verbondenheid en transcendentie worden beleefd, samen met competentie en erkenning, zodat ook gevoelens van gemotiveerd zijn en welbevinden worden ervaren' (Smaling & Alma, zie voetnoot 3).

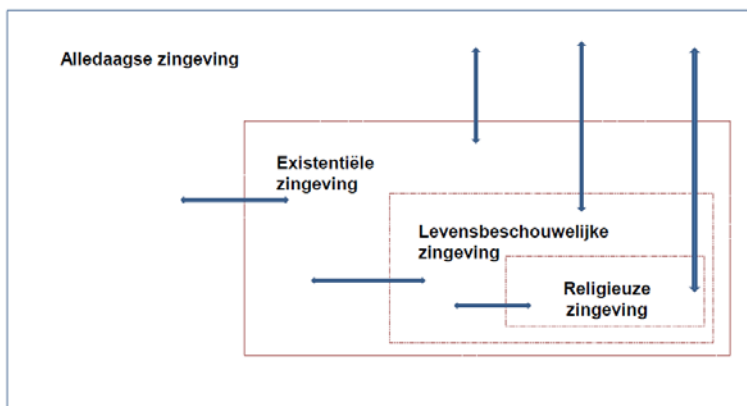
Alledaagse zingeving: je kunt je ervaringen plaatsen binnen het kader van je alledaagse leefwereld; je ervaart de vanzelfsprekendheid van het bestaan en daarin voel je je happy en ervaar je elementen uit de omschrijving.

Existentiële Zingeving: de alledaagse stroom van ervaring wordt onderbroken en je stelt vragen over oorsprong, bestemming, doel en waarom van wat je overkomt, over wat niet lukt, over ziekte, miskenning, verraad, dood, pesten, onvermogen enz. Grote vragen, trage vragen, levensvragen.

Levensbeschouwing: antwoord op de grote vragen in een min of meer samenhangend filosofisch kader over de waarde van het leven en samenleven, goed en kwaad, gerechtigheid en zo meer. Religie is een levensbeschouwelijke variant waarin het antwoord op de grote vragen met behulp van een macht die boven de menselijke eindigheid uitgaat (het Hogere, God, Allah); overtuigingen, rituelen, gedragsregels.

Ook over zingeving bestaan uiteenlopende opvattingen. We vatten wat je hebt kunnen lezen in hoofdstuk 2 samen in een kader (hierboven) en in een schema (hieronder). Je hebt gezien dat we een onderscheid maken tussen alledaagse zingeving, existentiële zingeving en levensbeschouwelijke zingeving. Bij het laatste onderwerp onderscheiden we nog tussen religieuze en niet-religieuze vormen van zingeving. Dat we zo nadrukkelijk stilstaan bij deze onderscheidingen hangt samen met de misverstanden die het woord zingeving kan oproepen. Sommigen denken dat direct aan godsdienst, geloof en kerk. Dat is op zich niet fout, maar zingeving is veel breder. Wie inspiratie put uit de natuur, uit muziek of kunst of wie in sporten, relaties of seksualiteit erkenning, competentie of zelfs een ultieme ervaring zoekt, is eveneens bezig met zingeving. Bepaalde films, boeken of songs kunnen voor mensen een vergelijkbare en even diepgaande betekenis hebben als religieuze bronnen of rituelen. Misschien is nog wel belangrijker voor ons dat zingeving zijn basis vindt in alledaagse handelingen en ervaringen. Samen chillen is op zich geen vorm van existentiële zingeving, maar wie doorvraagt naar het belang ervan, kan zomaar stuiten op belangrijke waarden als vriendschap, acceptatie, genieten en rust. Wanneer het gesprek via 'een deurtje' overgaat van het alledaagse niveau naar het existentiële niveau - welke waarden vind ik belangrijk in het leven - is er sprake van een bewustwording en van intensivering van alledaagse zingeving. Het spreken over alledaagse zingeving is dus waardevol op zich. Zoals uit het schema blijkt verloopt de communicatie over zingeving niet altijd lineair van alledaagse zingeving naar existentiële zingeving en vervolgens naar levensbeschouwelijke zingeving, al of niet religieus ingevuld. De praktijk is veel dynamischer. Soms wordt temidden van alledaagse ervaringen opeens in religieuze termen gesproken (denk bijvoorbeeld aan de belijdenis 'Inshallah' die een moslim kan uitspreken als er in

alledaagse conversatie over de toekomst wordt gepraat). In de taal kunnen we dus allerlei sprongen maken. Ook is het niet zo dat in communicatie steeds alle dimensies moeten plaatsvinden. Vaak zal vooral de existentiële dimensie worden aangeroerd. Het schema laat vooral de complexiteit en gelaagdheid van zingeving zin. Daar gevoelig voor te worden is een van de eerste stappen in de vaardigheid van het hanteren van zingeving in de praktijk.

OEFENING

1. Wat is jouw visie op zingeving?

Begin bij het zoeken naar een omschrijving met het geven van enkele voorbeelden van:

- Alledaagse zingeving
- Existentiële zingeving
- Levensbeschouwelijke zingeving

Geef daarna, zo mogelijk, een voorbeeld uit je persoonlijk leven en uit het leven van één of meer cliënten.

2. In dit stukje is ook gesproken over 'deurtjes' die een opening kunnen bieden om van alledaagse zingeving naar verdiepende zingeving te komen. Kun je een voorbeeld geven van een situatie waarin een moment van alledaagse zingeving leidde tot een verdiepend gesprek?

Wat vormde het deurtje waardoor jullie binnenkwamen? Wissel een aantal van die voorbeelden uit met collega's.

SPEELRUIMTE VAN ZIN EN BETEKENIS

Het laatste bloemblaadje gaat over de speelruimte van zin en betekenis. Zoeken naar aanknopingspunten om in contact te komen over zingeving is een creatief proces, een spel. Kinderen en jongeren geven met enige regelmaat signalen af die raken aan hun eigen zingeving of levensvragen. Wie gevoelig is of wordt voor deze signalen, ziet er soms talloze op een dag. Lang niet altijd lenen de omstandigheden zich ervoor om er op in te gaan. Maar je kunt wel laten merken dat je ze gezien of gehoord hebt. De jongere zal ook lang niet altijd willen of de bedoeling

hebben dat je er dieper op ingaat. Soms test hij of zij alleen maar uit of je hem of haar ziet en hoort. Als er voldoende veiligheid is ontstaan en de zorgrelatie het toelaat, kun je als zorgverlener besluiten om zo'n moment eens aan te grijpen. Ook dan geldt dat de jongere zelf de regie houdt. Een terugtrekkende beweging kun je als hulpverlener respecteren door er niet verder op door te gaan. Maar je kunt er ook een draai aan geven die de opening biedt om er op een ander moment op terug te komen. Wees je ervan bewust dat de leefomgeving waar jij en de jongere deel van uit maken, vol zit met signalen van zin en betekenis. Het is aan jou om die speelruimte open te houden en het spel op een creatieve manier te spelen.

OEFENING

- Hoe zou je zelf de speelruimte voor zin en betekenis omschrijven?
- Geef eens een aantal voorbeelden van momenten waarin een cliënt signalen afgeeft, die als een uitnodiging zouden kunnen fungeren om over zingeving in contact te komen.
- Hoe schat je je eigen gevoeligheid voor deze signalen in?
- Beschik je over creatieve manieren om met deze signalen om te gaan? Kun je daar een voorbeeld van geven?
- Hoe creëer je in je eigen leven speelruimte voor zin? Wat leer je daarvan voor je werk?
- Ken je een collega die hier buitengewoon goed in is? Wat maakt volgens jou dat zij dat zo goed kan?
- Wat vind je van de volgende zin:
'No guru, no message, no teacher,

but just you and me in the garden'
(Van Morrison).

3.3 DE TRIGGERLIJST

In de vorige paragraaf hebben we gesproken over deurtjes die de opening bieden om van alledaagse zingeving naar verdiepende zingeving te komen. In de praktijk blijken talloze, onverwachte en ongedachte momenten aanleiding te geven voor die verdieping. Of je er daadwerkelijk voor kiest om zo'n deurtje binnen te gaan is van veel factoren afhankelijk. In de eerste plaats natuurlijk of de jongere in kwestie hierin zelf een keuze kan maken. Spreken over zingeving en het spreken erover kun je niet opdringen. Een andere voorwaarde is dat er een veilige en vertrouwde omgeving is. Spreken over zingeving heeft een persoonlijk karakter en raakt al snel aan intieme kwesties van de jongere. De jongere kan zich alleen kwetsbaar opstellen als de aan de voorwaarde van veiligheid voldaan is. Dat vraagt van jou als zorgverlener om een open en niet veroordelende houding, om voldoende tijd, beschikbaarheid en oprechte aandacht. Het feit dat je al langere tijd een zorgrelatie met de jongere hebt kan voordelen bieden. Wij denken echter dat dat niet altijd nodig is. Wel is goed afstemmen op de behoefte van de jongere nodig. Het tijdig je grenzen aangeven als de jongere een beroep op je doet op een manier die je niet kunt waarmaken is daarbij essentieel. In alle gevallen geldt: kies het moment dat zich aandient en dat er geschikt voor lijkt. De deurtjes voor zingeving zijn niet goed te plannen. Je moet de momenten als het ware betrappen.

Tot nu toe hebben we het steeds over 'spreken over zingeving'. Dat dekt de lading maar voor een beperkt deel. Zingeving is niet alleen een kwestie van praten. Je kunt met andere woorden ook op andere manieren communiceren over zingeving. Zingeving

kun je ook samen beleven. Samen dingen doen, samen naar muziek luisteren, samen een film kijken, samen kleren kopen, samen naar een concert gaan zijn evenzeer zingevend van karakter als een goed gesprek. Bij veel jongeren werkt ' samen doen' soms zelfs beter. Het legt de basis voor een relatie, waarin op den duur, gemakkelijk de deurtjes naar verdiepende zingeving gevonden kunnen worden. Ook bij de dimensie van existentiële de zingeving hoeft het niet altijd te gaan om een gesprek. Communicatie over zingeving kan ook vorm krijgen in een bepaald ritueel of in een zelf bedachte symbolische handeling.

Om je bewust te maken van de vele plekken, dingen, activiteiten, pedagogische thema's, personen, beelden en geluiden die een deurtje of trigger kunnen zijn om over zingeving met elkaar in contact te komen, hebben we een triggerlijst ontwikkeld. Die vind je hieronder.

De hulpwoorden of triggers, kun je uitprinten. Je kunt ze ook downloaden op je smartphone. De app ZinZien vind je op www.zininjeugd.org.nl. Bij elke trigger vind je daar een reflectievraag en een korte uitleg. Ook vind je er foto's, filmpjes, liedjes, teksten en cartoons die iets verbeelden van de trigger.

OEFENING

- Lees voor je aan het werk gaat en minimaal nog één keer op de dag zelf alle triggers door.
- Noteer in een logboekje/dagboekje wat je opvalt tijdens drie dagen als je je werkpraktijk met behulp van de triggers leest. In je notities geef je aan welke momenten, plekken, situaties je als zingevend ziet, hoort, voelt.
- Schrijf een reflectie waarin je bespreekt in hoeverre de triggers je helpen de gelaagdheid van alledaagse/en uiteindelijke zingeving te ervaren. Bespreek verder ook alles wat je opvalt, invalt: opmerkelijke ontdekkingen, onmogelijke triggers, aanvullende triggers.
- Als je drie dagen zo hebt gewerkt, wil je dan de triggerlijst doorgeven aan een collega en hem/haar vragen de opdracht ook uit te voeren?
- Bespreek met je collega de triggers die hij/zij heeft gevonden.
- Herhaal, desgewenst, deze oefening in teamverband.

Als je werkt met de app Zinzien, kun je zowel individueel als samen met collega's aan de slag met de triggers. Je kunt elke dag een nieuwe trigger uitproberen, of juist met jezelf of elkaar afspreken enkele dagen een bepaalde trigger uit te proberen. Je ervaringen met de trigger kun je noteren in het notitieboekje op je telefoon. Je kunt ze ook delen via e-mail. Uiteraard willen wij graag jouw en jullie ervaringen met de triggers weten. Je kunt ons mailen over wat werkt en wat niet werkt, welke triggers helpen, welke niet veel opleveren. Ook zijn we geïnteresseerd in praktijkvoorbeelden van het werken met triggers in de praktijk. Je kunt ons mailen: info@zininjeugd zorg.nl.

Bij je reflectie kun je de kernwoorden uit onze visie op alledaagse zingeving heel goed gebruiken. Dat zijn

doelgerichtheid, waardevolheid, verbondenheid, transcendentie, competentie en erkenning, gemotiveerd zijn en welbevinden (zie h2). Vergelijk de trigger 'sport' bij de categorie activiteiten: wat beleeft een jongere aan sporten? Kan het te maken hebben met *competentie*: hij kan laten zien dat hij iets goed kan? Of met *welbevinden*, omdat hij lekker zijn energie kwijt kan?

Kernwoorden voor existentiële zingeving zijn te ontleen aan de levensvragen: de woorden *zelf, de ander, natuur, goed en kwaad, toekomst, en lijden*. Zo kun je je bij de trigger 'liefdesverdriet' afvragen wat dat doet met het zelfbeeld van de jongeren, of met zijn denken over de toekomst.

Door zo al reflecterend stil te staan zie je soms maar zo deuren open gaan, waardoor je samen de speelruimte van zin betreedt.

TRIGGERS: ZIEN, HOREN, VOELEN WAAR DE DIEPTE IS...

PLEKKEN

- eigen slaapkamer
- hangplek
- de straat
- geboorteplaats
- school
- station
- slootkant

DINGEN

- mobieltje
- sieraad
- tattoo
- symbolische voorwerpen (die je opvallen omdat ze voor de jongere 'heilig' zijn)
- knuffelbeest
- patches
- polsbandjes

BEELD EN GELUID

- muziek
- geluiden
- nieuwsfoto's
- soaps
- muziekstijlen
- familiefoto's
- kunst
- film
- gedichten
- ipod

ACTIVITEITEN

- gamen
- social media
- spelletjes doen
- sport
- taken (klussen, huiswerk, werk)
- feesten
- rituelen
- dieren
- verhalen vertellen (inhoud, personages, structuur, emotie, beelden)
- samen eten
- kerst vieren
- bad nemen

PERSONEN

- opa en oma
- broer
- vrienden
- zus
- vader
- leraren
- moeder
- idolen

THEMA'S

- jezelf zijn
- regels
- dromen
- verlies
- goed (of minder goed)
- schuld
- schaamte
- verliefdheid
- liefdesverdriet
- zelfvertrouwen
- kleding
- kiezen
- troost
- werk
- levensbeschouwing
- diversiteit
- schaamte
- geaardheid
- uiterlijk
- geld
- trends
- talenten
- dromen
- vrijheid

3.4 DE LEVOGRAFIE OF LEVENSBESCHOUWELIJKE AUTOBIOGRAFIE

Het maken van een levografie of levensbeschouwelijke autobiografie en het werken daarmee is een hele toer, een diepte-investering, maar het is de moeite zeker waard. Wij gaan er van uit dat ons eigen levensverhaal mede de ruimte bepaalt waarbinnen wij gebeurtenissen en mensen verstaan, betekenis geven en interpreteren. Dat levensverhaal werkt door in de ontmoeting met jongeren, ouders en collega's. Onze achtergrond, de waarden en normen die we verworven hebben,

bronnen of mensen waar wij geïnspireerd door raken, onze opvoeding en de keuzes die we op grond daarvan maken en hebben gemaakt bepalen veelal onbewust mee hoe we handelen. Een van de instrumenten om je daarvan bewust te maken is de levografie. Door een levografie te schrijven verken je je eigen bronnen en achtergronden en leg je een basis om ermee te leren omgaan in je dagelijkse professionele handelen. In een levografie wordt je gevraagd je eigen ervaringen (positief/negatief; oppervlakkig/ingrijpend; mooi/weerzinwekkend) aan het papier toe te vertrouwen. Tijdens de ontwikkeling van het materiaal gedurende het onderzoek hebben we gewerkt met professionele leergemeenschappen. Daaruit komen twee vormen van de levografie voort.

OEFENING: LEVOGRAFIE VERSIE 1 JE EIGEN

LEVENSBESCHOUWELIJKE BIOGRAFIE

De eerste vorm is een intensieve vorm met een voorbereiding thuis en een bespreking in tweetallen. De opdracht luidt:

- Schrijf op maximaal 2 A-4tjes je biografie met betrekking tot levensbeschouwing/religie.
Denk in je verhaal bijvoorbeeld aan:
- sleutelmomenten die direct boven komen als je aan levensbeschouwing/religie denkt
- sferen uit de kindertijd die met dit thema samenhangen
- opvoeding over en ervaringen rond morele vragen (wat wel en niet goed is)
- ervaringen over en ervaringen rond religieuze instituten (kerk)
- rituelen en symbolen; geloof; spiritualiteit

- gedachten over levensthema's: schuld/verzoening; verleden/toekomst; alleen en samen; vrijheid en verantwoordelijkheid
- belangrijke keuzemomenten
- beleving van de natuur
- wat je inspireert
- wat de belangrijkste waarde in je leven is

Jouw geschreven verhaal heeft een maximale lengte van twee A4tjes; je kunt die aanvullen met foto's, verwijzingen naar muziek, literatuur, films, kunst die jouw verhaal illustreren, kracht bijzetten, onderstrepen.

(voorbeeld) fragment uit een levografie:

'Ik ben geboren in een gereformeerd gezin en ben gedoopt. Ik moet onmiddellijk denken aan een grenservaring op mijn tweede jaar waar ik bijna het loodje legde door een koortsstuip. Dat bleek cruciaal voor de band tussen mij en mijn ouders en kwetsbaarheid en bescherming was daarmee van vroeg af aan een thema. Als kind ging ik mee naar de kerk en mocht af en toe met mijn vader in het ouderlingenbankje zitten. Dat ging nog met van die lange collectezakken. Tot mijn 14e moest ik mee naar de kerk. Nooit echt een probleem geweest om mee te gaan. Vanaf mijn vijftiende koos ik mijn eigen weg en kwam ik in een ambivalente verhouding tot de kerk te staan. Kun je ook zingeven en geloven zonder de kerk? vroeg ik me af.'

We willen je een aantal observaties uit de ontwikkelfase meegeven bij deze oefening.

Het schrijven van een levensverhaal op twee A4tjes is bijna onmogelijk. Het is dan ook niet de bedoeling dat je hier uitputtend bent. Probeer je te houden aan de grote lijnen van je levensverhaal. Misschien zijn er wel thema's aan te geven aan de hand waarvan je je levensverhaal kunt ordenen.

Het schrijven en delen van een levensverhaal is tegelijk ook een persoonlijke en emotionele ervaring. En als je dat leest en met je levografie aan de slag gaat, bedenk dan dat jongeren in de jeugdzorg ook regelmatig verondersteld worden hun doopceel te lichten. Wat dat betreft heeft het schrijven van een levografie meerdere leereffecten.

Voor het bespreken van de levografie samen met een collega kun je de volgende vragen gebruiken:

- Hoe was het om je eigen levografie te schrijven?
- Wat is jouw verhaal?
- Hoe werkt je levografie door in je werk als jeugdzorgwerker?
- Waar zijn jouw persoonlijke ervaringen een bron van kracht of inspiratie?
- Waar werken ze belemmerend of frustrerend?
- Waar ligt je gretigheid?
- Waar liggen je kwetsbaarheden?

Het werken aan je levografie kun je vergemakkelijken door de triggerlijst uit de vorige paragraaf erbij te pakken en jezelf af te vragen met behulp van welke triggers jijzelf tot verdieping komt. Vragen die je daarbij kunnen helpen staan hieronder.

- Welke triggers helpen jou om de diepte in te gaan?
- Hoe helpen deze triggers jou om de diepte in te gaan?
- Welke keuzes maak je om ergens wel of niet op in te gaan?

- Welke verbanden zie je met je eigen levografie? Op welke manier werkt je levografie door in de manier waarop jij via triggers tot verdieping komt?

Maak eventueel aanvullende opmerkingen bij je levografie.

OEFENING: LEVOGRAFIE VERSIE 2 JOUW ZINGEVING IN BEELD

Jouw biografie en de keuzes die je op grond daarvan maakt spelen vaak onbewust een belangrijke rol in de wijze waarop wij handelen, zowel in ons persoonlijke als ons professionele leven. Om je hiervan bewust te maken willen we je vragen om over je eigen zingevingsbiografie in beeld te brengen en daarop te reflecteren. Het verdient aanbeveling een gesprekspartner te zoeken om samen de opdracht mee te doen, bijvoorbeeld een collega of een vriend/in. Het is in ieder geval iemand die je vertrouwt en met wie je je zingevingsbiografie wilt delen. De opdracht luidt:

- Ga allereerst op zoek naar woorden en symbolen, zinnen en afbeeldingen die je kunnen helpen je zingevingsbiografie op te schrijven. Er zijn voor dit doel diverse kaartensets verkrijgbaar. Een zeer geschikte is bijvoorbeeld '100 Maverick Postcards' van Alan Fletcher.¹⁰ Maar ook zoeken op afbeeldingen in Google levert een schat aan beelden op. Een autobiografie is meestal lang, grondig en uitgebreid. Probeer je toch te beperken.
- Zoek daarbij naar een indeling van je leven in verschillende fasen.

---

¹⁰ Uitgegeven door Phaidon Press en te bestellen via internet of bij de boekhandel

- Zoek voor elke levensfase woorden die weergeven hoe jij in die fase omging met levensvragen, zin- en betekenisgeving en zinloosheid.
- Ondersteun deze woorden met symbolen en/of afbeeldingen. Je kunt symbolen en/of afbeeldingen (o.a. foto's, platen, via google) tekenen, knippen, plakken (op papier) en gebruiken.
- Ga vervolgens als vanuit een helikopter boven de indeling hangen. Welke woorden, symbolen en/of afbeeldingen springen eruit?
- Schrijf zinnen op waarmee je de woorden, symbolen en/of afbeeldingen bij de verschillende levensfasen met elkaar verbindt.
- Hoe ziet jouw zingevingsbiografie eruit? Welke ervaringen zijn bepalend (geweest) in jouw persoonlijke en professionele leven? Zijn deze ervaringen ook nu nog bepalend?

HET LEVENSVERRHAAL VAN DE CLIËNT

Zoals jouw biografie van belang is voor jouw zingeving, zo is de biografie van jongeren en kinderen van belang voor hún zingeving. Op diverse plaatsen in Nederland worden levensboeken gemaakt in de jeugdzorg. In plaats van levensboeken worden ook levensboxen (een doos met dierbare voorwerpen) of collages gemaakt. In zo'n levensdocument vertelt het kind of de jongere zijn of haar verhaal. Vooral voor kinderen en jongeren die vaak verhuisd zijn of die een

ingrijpende breuk in hun levensverhaal hebben meegemaakt, kan het vormgeven van hun autobiografie steun bieden.¹¹

3.5 WERKEN MET BEELDEN

In de vorige paragraaf is bij de levografie opdracht het werken met beelden geïntroduceerd. Naast het werken met de triggerlijsten kun je het werken met beelden ook inzetten in de contacten met jongeren. Tijdens ons veldwerk voor het onderzoek hebben we veel geobserveerd. In de leefwereld van jongeren blijken tal van beelden en symbolen een belangrijke rol te spelen. Dat wordt al duidelijk in de leefruimte of de kamer van een jongere.

Soms wordt daar ook actief op ingespeeld. Zo heeft Jeugdhulp Friesland samen met Me-revolution het project 'What makes you tick' ontwikkeld waarbinnen jongeren in de jeugdzorg een

---

¹¹ Meer informatie vind je in Fiet van Beek, & Martin Schuurman, *Werken met levensverhalen en levensboeken*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2007.

digitale levenslijn kunnen maken.¹² De geestelijk verzorgers van Jeugdhulp Friesland kunnen door jongeren worden ingeschakeld voor ondersteuning of om te reageren op de levenslijn. Je kunt hiervan ook voor jouw jongeren online gebruik maken.

Het werken met beelden in het kader van zingeving kan zinvol zijn vanuit twee invalshoeken.

Allereerst kan het werken met beelden (aan de hand van de triggerlijst) helpen om zingeving op het spoor te komen in contacten met jongeren. Jongeren vertellen aan de hand van beelden, foto's en filmpjes, op social media een heel eigen verhaal. In die zin zijn sociale media geschikt om zingevingsvragen te ontdekken (passief). Een volgende stap zou kunnen zijn die sociale media ook te gebruiken om zin- en levensvragen aan de orde te stellen.

Binnen de discussie over inzet van sociale media is niet één antwoord te geven op de grenzen van het gebruik ervan in de dialoog tussen jeugdzorgwerker en jongere. Belangrijk is dat het persoonlijke contact met de jongere doorslaggevend is en blijft en sociale media daarbij steunend of aanvullend ingezet kunnen worden. En bedenk dat of het nu om persoonlijk contact gaat of contact via sociale media: in elke dialoog gelden waarden, ongeacht de vorm. En voor jongeren is vertrouwen een van de belangrijkste waarden.

Ten tweede kan het werken met beelden ondersteunend zijn in het aan de orde stellen van de thema's tijdens gesprekken. Net als in de tweede oefening rond de eigen biografie kunnen beelden gebruikt worden om op verhaal te komen. Veelal zullen dat beelden uit de leefwereld van jongeren zelf zijn. Het kan

---

¹² Via de link:

<http://www.jeugdhulpfriesland.nl/index.php?page=tekst&id=77&cat=overijhf&mi=3&si=27> vind je meer informatie (de website van Jeugdhulp Friesland).

immers wat gekunsteld overkomen jongeren zomaar wat beelden voor te schotelen terwijl de jeugdcultuur van tegenwoordig volop bruikbare beelden aanreikt.

Digitale levensboeken kunnen als gezegd een heel goed middel om met jongeren over allerlei vragen waaronder levensvragen in gesprek te gaan. De uitstraling ervan is belangrijk. Hip is ook betekenisgeving. Bij het werken met levensboeken staat het proces centraal (zie daarvoor ook paragraaf 3.4 over de levografie). Het is geen middel wat je jongeren 'even' voorzet. Jongeren in de jeugdzorg zijn lang niet altijd toe aan het maken van een digitaal levensboek. Soms is de fase van afsluiten van jeugdzorgcontacten een moment om alles vast te leggen en een digitaal levensboek te hebben voor de periode erna. Ook hier zijn veiligheid, vertrouwen en soms anonimiteit heel erg belangrijk. Een levensboek is geen hulpverleningsinstrument maar maakt een jongere uiteindelijk helemaal voor zichzelf.

Een methode van werken met bewegende beelden in de vorm van filmfragmenten is Double Healix. Over deze methode is het boek 'Zin in Opvoeden - behoeften, deugden, duurzaamheid' (2012) verschenen, geschreven door Manfred van Doorn en Brechje de Koning. Aan het boek is een lezingencyclus gekoppeld. De auteurs geven hun visie op opvoeden aan de hand van veel instructieve voorbeelden uit films en documentaires. Zij doen dit vanuit het Double Healix Model waarin het leven wordt benaderd als een verhaal over basale menselijke behoeften die met elkaar in creatieve spanning staan. De auteurs zien het als een uitdaging om kinderen geluk te helpen vinden in de overgang van een wegwerpmaatschappij naar een ecologie van betekenis. Dit vraagt dat we kinderen extra goed voorbereiden en voorbeelden geven van een rijk innerlijk leven. En dat we ze helpen hun individuele talenten te ontwikkelen ten behoeve van een duurzame wereld.

3.6 WERKEN MET CASUÏSTIEK

Tijdens het ontwikkelen van het materiaal voor dit boekje is in de professionele leergemeenschappen gewerkt met casus. De casus hoeven niet zozeer specifiek te gaan over zingeving. Veel vaker 'betrappen' ze een of meer momenten waarin je verder bent gegaan dan waarnemen en daadwerkelijk stappen hebt gezet om tot zingeving en betekenisgeving (alledaags of existentieel), tot zingevende communicatie te komen. Daarvoor kun je opnieuw gebruik maken van de triggerlijst.

Bij het kiezen of formuleren van casus is een aantal aandachtspunten van belang.

- Het is een casus van een van de deelnemers die gebaseerd is op feiten.
- Het is een casus waarin een voor de inbrenger op het moment zelf of achteraf een aanwijsbaar zingevingsmoment zit, een moment waarop het ging om meer dan alledaags of professioneel handelen.
- Het is een casus waarvan de feiten en het zingevingsmoment door de andere deelnemers aan een dialoog of uitwisseling herkend worden.

Voor jezelf zijn de volgende drie vragen voor een eerste analyse van de casus belangrijk:

- Hoe heb jij aan de hand van deze casus de verdieping gezocht?
- Welke woorden/metaforen gebruikte je in deze casus?
- Zie je aanwijzingen voor een 'speelruimten van zin en betekenis' in deze casus?

Als je zo'n casus voor jezelf kort hebt geanalyseerd kun je de casus aan een collega presenteren, waarna de casus verder geanalyseerd kan worden aan de hand van de volgende acht vragen.

- Wat was de trigger?
- Wat maakt dat je er op inging?
- Wat was de pedagogische en/of normatieve overweging?
- Wat was de relationele overweging?
- Wat is de relatie met jouw eigen levografie?
- Waarom pakte het goed uit?
- Hoe zou je dit legitimeren vanuit je professionaliteit?
- Wat heb je nodig het beter en/of vaker te doen?

Overigens kan je er ook voor kiezen een gesprek actief in te steken op zingeving. Daarbij kunnen de volgende ordenende vragen je achteraf helpen.

- Wat was de aanleiding?
- Hoe ben je begonnen?
- Hoe verliep het gesprek?
- Wat deed/zei jij?
- Wat deed/zei de jongere?

- Hoe heb je het gesprek afgesloten?

Casuïstiekbespreking is een manier om te ontdekken wat helpt en belemmert in gespreksvoering met jongeren. Ook is het een mogelijkheid om vanuit de praktijk te ontdekken op welke punten je eigen levografie invloed heeft op de manier waarop je triggers voor zingeving hanteert. Ook kan het je zicht bieden op het feit waarom je wel of niet een trigger aangrijpen om tot verdieping te komen.

Door in te zoomen op deze mechanismen leer je ook meer over je eigen professionaliteit. Er zijn verschillende invalshoeken van professioneel handelen die een rol spelen in interactie met jongeren.

Dat zijn in elk geval pedagogisch (zingeving passend bij de ontwikkelingsfase en –opgave van jongeren), normatief (hoe spelen jouw waarden en normen door in het domein van de zingeving) en zingevend.

Ook biedt het bespreken van casuïstiek ruimte om leervragen te formuleren en die te relateren aan de competentie Communicatie over zingeving (zie h4). En ten slotte biedt het je de gelegenheid jezelf bewust te worden van de wijze waarop deze zaken doorwerken in houding en attitude, misschien nog wel meer dan andere thema's in de professionaliteit van de jeugdzorgwerker. Voor meer methoden en werkvormen verwijzen we hier ook naar het inspiratieboek van de Stichting Zin in Jeugdzorg 'Bewegen in bevlogenheid'. Exemplaren zijn voor €10 te bestellen via Stichting Kinderperspectief in Zwolle.¹³

---

¹³ Stichting Kinderperspectief, Terborchstraat 1, 8011 GD Zwolle, telefoon: 038 422 51 55 , email: info@kinderperspectief.nl

3.7 WAARDENGERICHTE REFLECTIE

We denken allemaal na en reflecteren over wat we doen. We denken na over hoe we de dingen goed doen en hoe we de goede dingen doen. Het eerste, hoe we de dingen goed doen, is functioneel van karakter. Het doel staat in principe vast, je weet wat je wilt bereiken. Daarbij kun je jezelf natuurlijk wel afvragen welke doelen je wilt bereiken en voor en met wie. De wijze waarop je dit doel op de beste manier kunt realiseren, de weg naar het doel, ook daar kun je over nadenken. Als je een jongere wilt helpen meer structuur in zijn dagelijks leven aan te brengen zou je ervoor kunnen kiezen samen een schema op te stellen. Je kunt er ook voor kiezen om iedere ochtend en iedere avond de dag door te nemen of de jongere aanraden een agenda aan te schaffen. Wat bij een jongere werkt is verschillend per persoon en afhankelijk van allerlei factoren.

Functionele reflectie levert een bijdrage aan efficiënte en doelmatige hulpverlening. Het gaat over het 'wat' en het 'hoe' van de zorgverlening. Waarschijnlijk neemt op jouw werk de functionele reflectie de grootste plaats in. Er is echter nog een andere vorm van reflectie. Die vraagt naar het 'waarom' en het 'waartoe'. Daar komen vragen aan de orde als:

- Wat is het goede?
- Wat is voor dit kind of deze jongere die ik begeleid het beste?
- Waar wordt de jongere gelukkig van?
- Wat is eigenlijk mijn verantwoordelijkheid voor de kinderen en jongeren die ik begeleid?

- Berust die laatste verantwoordelijkheid op een contract met de zorgverzekeraar of in de opdracht die mijn leidinggevende geeft? Of gaat die dieper?
- Is er misschien sprake van iets van een roeping om er te zijn voor mijn cliënt?
- Hoe ver reikt de eigen verantwoordelijkheid van jongeren? Hoeveel ruimte kan en wil ik ze geven?
- Wanneer moet ik grenzen stellen en wat voor grenzen kan, wil en moet ik stellen?
- Hoe legitimeer ik die grenzen en wanneer ben ik betuttelend?

Deze vragen zijn anders van aard dan de functionele vragen. Je staat er minder vaak expliciet bij stil. Deze vragen gaan over jouw persoonlijke en professionele waarden. Het kan daarbij gaan om waarden als autonomie, zorgzaamheid, verantwoordelijkheid, barmhartigheid, geluk, liefde of relaties. Waardengerichte reflectie staat stil bij deze waarden.

Ruimte maken voor waardengerichte reflectie in teamverband vraagt om randvoorwaarden. Belangrijk is de bereidheid en de drive om vanuit een persoonlijke leervraag jouw waarden en overtuigingen te willen verkennen. Het gaat erom dat je ruimte durft te maken voor jouw persoonlijke motieven om zorg te verlenen, voor jouw betrokkenheid op kinderen en jongeren en voor de dilemma's die jij ervaart in je werk. Het gaat erom dat wat jou gevormd en gemaakt heeft tot wat je bent en doet meekomt in je werk.

Vanwege het niet-functionele karakter van waardengerichte reflectie is het van belang om hiervoor expliciet ruimte te maken in de agenda. De Amerikaanse auteur van managementboeken,

Stephen Covey, schrijft dat het werk opgedeeld kan worden in belangrijke en niet belangrijke zaken én urgente en niet urgente zaken. Volgens hem gaat de aandacht doorgaans naar de urgente kwesties, zowel belangrijk als niet belangrijk. Dat is verklaarbaar want die zaken staan met uitroepetekens in de agenda of kloppen nadrukkelijk op je deur. Toch is het volgens hem van groot belang dat je geregeld stilstaat bij de niet urgente belangrijke zaken. Nadenken over het 'waarom' van je werk, je persoonlijke inspiratie en de gezamenlijke waarden in het team horen daartoe. Omdat deze vragen niet urgent zijn, er altijd bij inschieten, doe je er verstandig aan als het ware een hekje om de momenten te zetten die je daarvoor gereserveerd hebt. Reserveer bijvoorbeeld vier keer per jaar een moment van anderhalf uur om hierover in teamverband met elkaar in gesprek te gaan, en handhaaf die ook, zelfs te midden van crisissituaties. Voor gezinshuisouders is het aan te raden om met een aantal andere gezinshuisouders een vorm van overleg te plannen, voor de bezinning op het 'waarom' van het werk. Onze ervaring leert overigens dat in de context van de instellingen het lastiger is om aan de waardengerichte reflectie toe te komen, dan in de context van de gezinshuizen.

We doen een paar suggesties om vorm te geven aan de waardengerichte reflectie. Maak daarbij in ieder geval gebruik van het materiaal uit de vorige hoofdstukken, reflecteer met elkaar over de bloem van vitale jeugdzorg, over je levografie, over triggers of over beelden. Werken met de levografie is bijzonder geschikt om met elkaar in gesprek te komen over je persoonlijke inspiratie en uitgangspunten, belangrijke krachtbronnen voor iedere jeugdzorgwerker.

MOREEL BERAAD

In je werk kom je regelmatig kwesties van morele aard tegen. Bij een kwestie van morele aard staan ethische waarden op het

spel. Vaak is er spanning tussen bepaalde morele kernwaarden, zoals de autonomie van de jongere versus de beschermplicht van de begeleider, het belang van goed contact tussen de jongere en haar ouders en de emotionele en fysieke veiligheid van de jongere. Maar denk ook aan het maken van uitzonderingen op afspraken en regels. Wanneer doe je dat wel, wanneer niet en vooral waarom wel en waarom niet? Er bestaan diverse methoden om morele kwesties te bespreken.¹⁴ Vaak wordt een stappenplan gebruikt dat er ongeveer als volgt uitziet:

I. Probleem

- Wat zijn de emoties die de casus bij je oproept?
- Wat is op het eerste gezicht het morele probleem?
- Wat zijn op het eerste gezicht de handelingsalternatieven?

II. Analyse

- Wat zijn de meest relevante feiten?
- Wie zijn de belangrijkste betrokkenen?
- Welke morele waarden zijn aan het geding?
- Wat is het morele probleem bij nader inzien?

---

¹⁴ Zie bijvoorbeeld Inge van Nistelrooy, *Basisboek Zorgethiek*. Utrecht: Reliëf 2012, Menno de Bree & Eite Veening, *Handleiding moreel beraad. Praktische gids voor zorgverleners*. Assen: Van Gorcum 2012 en Henk Manschot & Hans van Dartel (red.), *In gesprek over goede zorg*. Amsterdam: Boom 2009.

III. Afweging

- Waardering van de mogelijke gedragslijnen.
- Welke morele waarde weegt het zwaarst, en welke gedragslijn krijgt de voorkeur?
- Besluit: conclusie

IV. Implementatie

- Wie voert wat uit?
- Afspraak over eventuele evaluatiemomenten.

Voor waardengerichte reflectie is met name de derde stap bij 2 van belang: de verkenning van de in het geding zijnde waarden. Sta daar uitvoerig bij stil. Nadenken over de waarden die voor de betrokkenen op het spel staan, scherpt je om te zien dat zorgverlening niet primair gaat om het oplossen van problemen, maar om het bewaken en koesteren van kernwaarden in de zorg.

WAARDENVERKENNING

Deze methode neemt niet een casus als uitgangspunt, maar steekt in op een bepaalde kernwaarde, die in de jeugdzorg een centrale plaats inneemt. Je kunt denken aan 'aandacht', 'betrokkenheid', 'liefde', 'autonomie', 'loyaliteit', 'veiligheid', 'geborgenheid', 'groei' etc. Je kiest een van de waarden. Daarna zoeken alle deelnemers een excellent voorbeeld bij de waarde in kwestie. Samen kies je uit de voorbeelden het exemplaar dat je samen wilt gaan verkennen. De centrale vraag luidt: 'wat maakt dat dit een excellent voorbeeld is van de waarde die je verkent?'

Om de betekenis van de waarde goed op het spoor te komen, kun je in het voorbeeld bepaalde elementen veranderen, bijvoorbeeld sekse, leeftijd, de begeleider of zaken uit de context. Stel je dan steeds de vraag: 'Maakt het voor de waarde uit of het een jongen of meisje is, of ze 12 of 16 is, of ze wel of geen contact heeft met haar ouders, of het om hasj of pillen gaat, etc.' Zo vergroot je de gevoeligheid voor het feit dat waarden steeds in een specifieke context betekenis krijgen.

GOEDE ZORG

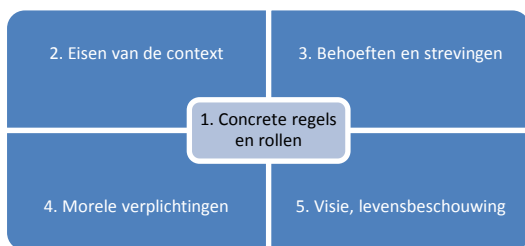
Laat alle deelnemers een voorbeeld noemen, liefst uit het recente verleden, dat voor hen staat voor goede zorg. Reflecteer in kleine groepen op de voorbeelden, vanuit de vraag: 'welke waarden komen in dit voorbeeld naar voren, die maken dat er sprake is van goede zorg?' Verzamel de waarden en bepaal met elkaar welke waarden leidend (zouden moeten) zijn in de stijl van werken in jouw team.

NIVEAUS VAN WAARDENREFLECTIE

Een gesprek over waarden kan wel eens verwarrend zijn. Dat komt soms omdat er verschillende abstractieniveaus in het gesprek aan de orde kunnen zijn. Terwijl de een waarden ontleent aan sociale gewoonten die in de samenleving gelden (bijvoorbeeld over man-vrouw rollen) kan een ander teamlid bezig zijn waarden te ontlenen aan zijn droom van een ideale wereld (bijvoorbeeld gelijkwaardigheid voor iedereen). Er zijn vijf niveaus te onderscheiden: 1. De concrete regels en rollen in de praktijk; 2. De eisen van de context: een justitiële context eist iets anders dan een pleeggezin; 3. De behoeften en strevingen van mensen (denk aan Maslow); 4. Morele verplichtingen die tussen alle mensen gelden op grond van redelijk denken (niet stelen van elkaar bijvoorbeeld); 5. De waarden die ontleend worden uit levensbeschouwingen en religies: wat is de wereld

67

zoals die zou moeten zijn?

Zie voor een uitleg het boek *Werken met Diepgang* van André Mulder en Hans Snoek (red.).¹⁵ In ieder geval is het wijs om bij spraakverwarring even het gesprek stil te zetten en te analyseren op welk niveau de deelnemers over waarden aan het praten zijn.

3.8 WERK MAKEN VAN ZINGEVING

In deze laatste paragraaf zetten we op een rij wat nodig is om aan de slag te gaan met zingeving in jouw werkpraktijk binnen de jeugdzorg.

VOOR JEZELF

- TIJD

Herken je dat: het ontbreekt je aan tijd om voor jezelf en voor en met de jongeren ruimte te maken voor ontmoeting en zingeving? Vooral in de dynamiek binnen instellingen zijn er vaak urgente zaken die je verhinderen om tot ruimte voor verdieping te komen. Vaak is de hectiek simpelweg te groot. Dat klinkt

---

¹⁵ Zie het eerste hoofdstuk uit dit boek *Werken met diepgang. Levensbeschouwelijke communicatie in de praktijk van onderwijs, zorg en kerk* (Zoetermeer: Meinema 2012), vanaf pagina 35.

reëel. Toch is er wel wat aan te doen. Drukke en incidenten hebben niet alleen een objectieve kant, maar ook een subjectieve kant. Jij bent degene die beoordeelt wat voorrang krijgt en wat niet. Dat is niet alleen afhankelijk van gebeurtenissen. Als je je voorneemt om iedere dienst een betekenisvol moment, kort of langer durend, te hebben met een van de jongeren of kinderen, dan creëert dat tegendruk. Noteer bijvoorbeeld in je eigen agenda of het die dag gelukt is, of niet.

- **PERSOONLIJKE MISSIE**

Zet eens op papier wat je persoonlijke missie is om te werken met en voor jongeren en kinderen. Waar ligt je drive. Dat kan kort en krachtig. Soms is één zin al genoeg. Het maken van de levografie kan een goed hulpmiddel zijn om jouw eigen missie op het spoor te komen. Noteer die missie en doe hem in de portemonnee, zet hem in je telefoon of plak hem in je agenda.

- **INNERLIJKE RUIMTE**

Om bestand te zijn tegen de druk van alledag heb je ook iets nodig als 'ruimte in je ziel' of 'innerlijke ruimte'. Dat is een lastig aspect, omdat die ruimte niet echt maakbaar is. Wat kan helpen, is de manier waarop je je voorbereidt op je werk. Neem voordat je begint even een moment rust of ontspanning. Welk moment je daarvoor kiest (thuis, in de trein, in de auto op de parkeerplaats) dat kun je zelf het beste inschatten. Probeer even te ontspannen, je hoofd leeg te maken. Concentreer je desgewenst op je persoonlijke missie.

- **GEVOELIG BLIJVEN VOOR DEURTJES**

Om gevoelig te blijven voor de 'deurtjes' die openingen kunnen bieden naar verdieping kun je gebruik maken van de app ZinZien. Deze app geeft iedere dag een tip waar openingen kunnen liggen voor betekenisvolle momenten in de zorg. De app

biedt volop kansen om een speelruimte van zin en betekenis te betreden. De app is te downloaden via de website www.zininjeugd zorg.nl .

- **KIES DE MOMENTEN**

Er zijn gebeurtenissen die zich bij uitstek lenen om op een verdiepende manier contact te maken met jongeren en kinderen. Denk aan betekenisvolle momenten als verjaardagen of sterfdagen van ouders of andere belangrijke personen in het leven van de jongere. Maar ook feesten als Sinterklaas, Kerst of religieuze feestdagen bieden die mogelijkheid. Noteer deze dagen in de agenda, zodat je er optimaal gebruik van kunt maken.

- **ZINGEVINGSPORTFOLIO**

Overweeg om een zingevingsportfolio aan te leggen. Een soort logboek waarin je jouw persoonlijke missie beschrijft, jouw leervragen, jouw dilemma's en per jongere of kind aantekeningen over wat voor hem of haar zingevend is, of juist de zingeving onder druk zet. Het bijhouden van dat portfolio stimuleert je om je eigen gevoeligheid voor dit thema verder te ontwikkelen. Ook kan het je helpen om thema's aan te dragen voor de bijeenkomsten in het kader van waardengerichte reflectie.

- **PERSOONLIJKE COACHING**

Soms ontdek je van die dingen die voor jou bevorderend werken om met zingeving bezig te zijn. Het kan ook heel goed zijn dat je zaken op het spoor komt die daarin voor jou juist belemmerend werken. Door het maken van een levografie of het bijhouden van je zingevingsportfolio kun je die zaken op het spoor komen. Je kunt dan denken aan een gebrek aan motivatie of inspiratie voor het werk, of dat je vermijdt om in te gaan op thema's als

verdriet, angst of wanhoop omdat die bij jezelf teveel oproepen. Overweeg dan op zoek te gaan naar een sparring partner, een goede vriend(in), collega of eventueel een persoonlijke coach. In een aantal sessies kan een coach je helpen je belemmeringen op het spoor te komen en je opnieuw in je kracht te zetten.

- OOGSTEN

Koester de betekenisvolle momenten, door aan het eind van je (werk)dag die momenten nog even bij jezelf terug te halen. Zie ook wat hierboven is gezegd over de zingevingsportfolio.

VOOR JE TEAM

- DE CULTUUR

Samen met je collega's (of met je partner in gezinshuizen) geef je de cultuur van de groep vorm. De aandacht die je met elkaar hebt voor zingevingsvragen en betekenisvolle momenten hangen sterk af van de cultuur. Zijn jullie het er samen over eens dat dit een wezenlijk aspect is van het werk? Door dat te bespreken en na te gaan of er consensus over is in je team, ontstaat er ruimte die je persoonlijke zingeving verder versterkt. Ruimte voor zingeving wordt gedragen door het hele team. Uiteraard is de teamleider hierin mede bepalend, maar ook hij of zij kan de cultuur niet maken (wel breken). Zet daarom met elkaar het thema zingeving regelmatig op de agenda.

- REGELRUIMTE

Nauw verwant aan het aspect van de cultuur is de ruimte voor professionals om naar eigen inzicht de zorgverlening in te richten. Een zorgcultuur die primair gestuurd wordt door regels, protocollen, voorschriften en afspraken biedt weinig ruimte om flexibel om te gaan met de kansen om vanuit je professionele

kracht en autonomie tot betekenisvolle verdieping te komen in de zorgrelatie. Probeer met elkaar die cultuur bespreekbaar te maken en ga vooral in op de handelingsruimte die jullie kunnen nemen en elkaar gunnen om uitzonderingen op de regels te maken. Hoe waardeer je dit? Is het handelingskracht of gebrek aan professionaliteit? Denk hierbij ook aan de centrale begrippen uit de bloem van vitale jeugdzorg uit paragraaf 3.2.

- **CLIËNTBESPREKING**

In de cliënt bespreking gaat het vaak over de functionele kant van het werk. Begin de cliëntbespreking met de vraag wie zij of hij is en wat voor haar van betekenis is. Vanuit deze blik krijgen de functionele aspecten ook een andere kleur.

- **WAARDEGERICHTE REFLECTIE**

Maak ruimte in de agenda van het teamoverleg voor waardengerichte reflectie. Zie daarvoor paragraaf 3.7.

- **AANVULLENDE TEAMCOACHING**

Maak als team, na een aantal bijeenkomsten van waardengerichte reflectie, de balans op van waar je staat. Lopen de bijeenkomsten goed, komt de reflectie op gang, is er voldoende persoonlijke diepgang? Of heb je als team hulp daarbij nodig? Zoek dan een extern begeleider die met een frisse blik prikkelende vragen kan stellen. Je kunt natuurlijk ook een beroep doen op de geestelijk verzorger van de organisatie, indien aanwezig, of iemand met een vergelijkbare taak (zingevingsspecialist, consulent levensvragen).

VOOR DE ORGANISATIE

- DE MISSIE, VISIE EN DE KERNWAARDEN VAN DE ORGANISATIE

Het niveau van de organisatie is het meest weerbarstig en het minst gemakkelijk te beïnvloeden als het gaat om de aandacht voor zingeving. De missie, visie en kernwaarden van de organisatie zetten de toon voor de zorg die de organisatie belooft te bieden. Werk je in een organisatie die aandacht voor zingeving en de betekenisvolle zorgrelatie hoog in het vaandel heeft staan, dan zal het wellicht minder moeite kosten om daar ruimte voor te maken in de zorgverlening en in het team. Stelt jouw organisatie heel andere waarden centraal, dan loont het misschien de moeite om met elkaar duidelijk te maken waarom het volgens jou of jullie van belang is dat de 'zachte' kant van de zorg meer aandacht verdient.

- BEGELEIDINGSPLAN

Welke plaats krijgt de aandacht voor zingeving in het ondersteuningsplan of begeleidingsplan van de cliënt? Is er bij de intake ruimte voor? Kunnen er aparte doelen voor dit onderwerp worden beschreven? Vereist de door jullie gebruikte systematiek misschien een aanpassing met het oog op zingeving? In dat verband wijzen we er ook op dat sommige instellingen de formulering van problemen, doelen en afspraken vooraf laten gaan door een biografische paragraaf. Het begeleidingsplan begint met een foto van de cliënt, foto's van de mensen die van betekenis voor hem zijn, gevolgd door een korte beschrijving van het levensverhaal van de cliënt. Dat verhaal gaat niet per se over zijn of haar carrière in de jeugdzorg, maar over hoe hij of zij over zichzelf vertelt. Deze manier van werken helpt om met frisse

ogen naar de jongere of het kind te kijken. Hoe vaak immers nemen we niet de (al of niet terechte) vooroordelen uit het bestaande dossier over. Een kind of een jongere kan gemakkelijk gevangen raken in de verhalen die hem of haar vooruitsnellen. Het eigen verhaal van de cliënt centraal stellen kan je ogen openen voor wat voor hem of haar wezenlijk en betekenisvol is. Sommige instellingen werken ook met een levensboek. Dat vergt een behoorlijke tijdsinvestering, maar het biedt wel een geschikte ingang tot zingeving en betekenisgeving.¹⁶

- **DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING**

Aandacht voor zingeving kan ook een plaats krijgen bij het programma voor deskundigheidsbevordering binnen je organisatie.

- **KWALITEITSZORG EN KWALITEITSBEVORDERING**

Kijk of het element zingeving ook terugkeert in de systematiek waarmee de kwaliteit van zorg gemeten wordt, bij de cliënttevredenheid, bij de medewerkerstevredenheid, als onderdeel van de audits etc. Wat belangrijk is, wordt lang niet altijd gemeten, terwijl de meeste mensen wel denken dat wat gemeten wordt ook wel belangrijk zal zijn. Niet dus...

- **GEESTELIJKE VERZORGING**

Lang niet alle jeugdzorgaanbieders hebben een geestelijk verzorger in dienst. Dat hoeft niet erg te zijn. Dit werkboek gaat immers uit van de stelling dat iedere professional in de jeugdzorg aandacht dient te hebben voor de zin- en betekenisdimensie van de cliënt. Toch biedt de aanwezigheid van een geestelijk

---

¹⁶ Voor meer informatie zie Fiet van Beek, & Martin Schuurman (2007). *Werken met levensverhalen en levensboeken*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

verzorger wel volop kansen voor zingeving. De geestelijk verzorger kan teams ondersteunen bij het gevoelig blijven voor zingeving, levensvragen en geloofsvragen van cliënten. Juist omdat deze thema's zo gemakkelijk tussen de raderen van de alledaagse drukte kunnen komen, is het van belang dat er een functionaris is, die het thema telkens weer op de agenda plaatst. Niet als excuus- of afschuiffunctionaris, maar als aanjager en motivator.

4. DE COMPETENTIE COMMUNICATIE OVER ZINGEVING

Opleiders en trainers werken het liefst met zo concreet mogelijke leerdoelen. In dit hoofdstuk bieden we een omschrijving aan van wat een jeugdzorgwerker nodig heeft om te kunnen communiceren over zingeving. Iedereen die wil werken in de jeugdzorg moet worden ingeschreven in het Kwaliteitsregister Jeugdzorg. Een van de eisen voor inschrijving is dat je een opleiding moet hebben gevolgd waarin het Landelijk Uitstroomprofiel Jeugdzorgwerker (LUJ) is opgenomen. Dit profiel heeft een omvang van 90 EC aan studiepunten en heeft een uitgebreide competentiebeschrijving.¹⁷ Een van de domeinen waarop de jeugdzorgwerker zich begeeft is volgens dit profiel 'het menselijk bestaan met zingevingsvraagstukken' (pag. 22). Wat de kwaliteitseisen voor het handelen op dit domein betreft is er nauwelijks een aanwijzing in het profiel te vinden. Daarom besloten we deze leemte in het profiel op te vullen met een toevoeging in de vorm van een competentiebeschrijving. In dezelfde stijl als die landelijk verplichte uitstroomprofiel hebben we weergegeven wat er nodig is voor een jeugdzorgwerker om professioneel kundig met zingeving om te kunnen gaan. We hebben het zo geformuleerd:

De jeugdzorgwerker is in staat gesprekken met jeugdigen te voeren over levensvragen, zingeving en allerlei vormen van levensbeschouwing. Hij is gevoelig voor de gelaagdheid van zingeving in het alledaagse handelen en ervaren van jeugdigen en herkent en benut mogelijkheden tot verdieping van gesprekken of activiteiten in het licht van de zingevingsbehoefte

---

¹⁷ Zie voor dit profiel http://www.vereniginghogescholen.nl/publicaties-en-verenigingsafspraken/cat_view/44-documenten/52-hbo-sectoren/58-sector-sociaal-agogisch

van de jeugdige. De jeugdzorgwerker hanteert daarbij het onderscheid tussen zingeving, levensbeschouwing en religie. De jeugdzorgwerker is in staat tot waardenreflectie ten aanzien van begeleiding en behandeling van jeugdigen in het licht van de eigen levensbeschouwelijke biografie en de levensbeschouwelijke identiteit van de instelling en de omgeving/het systeem van de jeugdige.

In een pedagogische context: De jeugdzorgwerker pleegt doelgerichte interventies of laat deze na ter ondersteuning van een op zingevingsvraagstukken gerichte ontwikkeling van jeugdigen.

In een systeemgerichte context: De jeugdzorgwerker begeleidt ouders, opvoeders en jeugdigen in het omgaan met diversiteit op het terrein van zingevingsvraagstukken.

Het uitstroomprofiel beschrijft een aantal kernopgaven of dilemma's waar elke competentie van een jeugdzorgwerker mee te maken heeft, of het nu gaat om passend interveniëren of methodisch handelen. Voor de competentie Communicatie over zingeving hebben we deze als volgt beschreven:

Op het domein van de zingevingsvraagstukken zijn de kernopgaven uit LUJ van kracht, te weten:

1. *Belang opvoeders versus belang jeugdige*: opvoeders kunnen een bepaalde wijze van zingeving aan het leven voorstaan terwijl de jongere zijn eigen weg wil gaan. Die weg kan bijvoorbeeld verbonden zijn met de cultuur en familie van zijn oorsprong of juist daar volledig van afbuigen. Jongeren maken zelf hun keuzen. Een jeugdzorgwerker zal gefocust zijn op het bevorderen van de zingevingsgerichte zelfontplooiing van de jeugdige.

2. *Gewenste situatie versus beperktheid van mogelijkheden/medewerking*: het alledaagse begeleiden en behandelen en de verantwoording daarvan kosten veel tijd; in crisissituaties is het soms lastig aandacht te schenken aan de trage vragen waar jongeren mee moeten omgaan, of aan de diepgang van soms oppervlakkig lijkende alledaagse uitingen. De jeugdzorgwerker is evenwel sensibel voor zingevingaspecten van het alledaagse leven en erop gericht deze te thematiseren en te adresseren in het belang van de jongere.

3. *Balanceren tussen betrokkenheid en distantie*: de jeugdzorgwerker heeft een eigen levensovertuiging en waardensysteem. Levensvragen van jongeren raken de werker in zijn eigen bestaan en in de motivatie voor het beroep. De vraag is hoe dichtbij de professional mag en kan komen ten behoeve van het welzijn van de jeugdige. De jeugdzorgwerker kent eigen beweegredenen en emoties rond het thema zingeving en weet hoe deze doorwerken in het professionele handelen.

4. *Privacy waarborgen versus transparantie bieden*: opvattingen over zingevingsvraagstukken en daarmee verband houdend gedrag ontvangen in de samenleving gedifferentieerde waardering. Religieuze overtuigingen kunnen soms tot extreem gedrag leiden. Tegelijk worden zingeving, levensbeschouwing en/of religie tot het privédoel berekend. De jeugdzorgwerker zal persoonlijke en maatschappelijke veiligheid als criteria meenemen bij de afweging de bescherming van de privacy van de jongere tijdelijk al dan niet te doorbreken.

5. *Positie innemen*: de jeugdzorgwerker kent de waarden en identiteit van de organisatie, van de jongere en zijn omgeving, van de beroepsgroep en van zichzelf. Bij tegengestelde belangen

zal de jeugdzorgwerker waar mogelijk in het belang van de jeugdige handelen.

De uitgebreide versie van het competentieprofiel is te vinden op onze website www.zininjeugdzorg.nl .

BIJLAGE: CONSORTIUMPARTNERS ONDERZOEKSPROJECT 'ZIN IN JEUGDZORG'

Zonder de inzet van enthousiaste studenten, professionals, managers en experts was dit project nooit een succes geworden. Met dankbaarheid vermelden we daarom op de volgende pagina de logo's van de consortiumpartners van dit project die menskracht hebben geïnvesteerd.

Ook vermelden we met dankbaarheid de inzet van de docenten van respectievelijk Christelijke Hogeschool Ede, Haagse Hogeschool, Gereformeerde Hogeschool Zwolle en Windesheim die hebben bijgedragen aan het competentieprofiel Communicatie over zingeving (hoofdstuk 4).

Windesheim

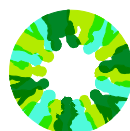
ZIJ
zin in jeugdzorg

 trias jeugdhulp

 vitree
toekomst voor jeugd

relief Nederlands
Jeugd
instituut
CHRISTELIJKE VERENIGING VAN ZORGAANBIEDERS

Rudolphstichting